

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ ВАЗИРЛИГИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ТОШКЕНТ ДАВЛАТ АГРАР УНИВЕРСИТЕТИ**

АГРОБИОЛОГИЯ ФАКУЛЬТЕТИ

«ДЕХҚОНЧИЛИК ВА МЕЛИОРАЦИЯ» КАФЕДРАСИ

**5111000-КАСБ ТАЪЛИМИ (5410200 – АГРОНОМИЯ (ДЕХҚОНЧИЛИК
МАҲСУЛОТЛАРИ ТУРЛАРИ БЎЙИЧА)) ЙЎНАЛИШИ
4-01-ГУРУҲ ТАЛАБАСИ**

БАХТИЁРОВ АЗАМАТЖОН БОХОДИРЖОН ЎҒЛИНИНГ

БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШИ

**МАВЗУ: “Касб-ҳунар коллежларида ўқитишнинг ноъанавий
усулларидан фойдаланиш самарадорлигини ўрганиш”**

Илмий раҳбар:

Дехқончилик ва мелиорация
кафедраси доценти, қ.х.ф.н.

Г.Абдалова

**“Иш кўриб чиқилди ва
ҳимояга қўйилди”**

Дехқончилик ва мелиорация
кафедраси мудири, қ.х.ф.д,
доцент

Агробиология факултети декани
қ.х.ф.н, доцент

_____ **Х.Алланов**

_____ **Б.Насиров**

2020 йил « ____ » _____

2020 йил « ____ » _____

ТОШКЕНТ - 2020

МУНДАРИЖА

КИРИШ.....	5
1. Адабиётлар шарҳи	8
2. Педагогик технологиялар ва уларнинг турлари.....	11
2.1.Таълим тизимида педагогик технологияни татбиқ этишнинг зарурати.....	11
2.2. Педагогик технологиянинг назарий асослари	16
2.3. Педагогик технологияларнинг турлари. Анъанавий ва ноанъанавий педагогик технологиялар.....	18
2.4. Фаол ўқитиш методларини танлаш.....	20
2.5. Назарий дарс ўтказиш.....	22
3. Тадқиқот натижалари.....	34
3.1. Таълимнинг ташкилий шакллари.....	34
3.2. Гуруҳларда ишни ташкил қилиш	38
3.3. Таълимни ташкил қилишнинг гуруҳли шаклларида амалиётда фойдаланиш	39
3.4. Инновацион технологиялар ёрдамида таълим самарадорлигини ошириш йўллари.....	41
3.5. Технологик карта ўқув жараёнини лойиҳалаштиришнинг асоси	43
3.6. ТРЕНИНГ «МУЛОҚОТ».....	48
3.7. Ақлий ҳужум методи.....	50
ХУЛОСАЛАР	49
ТАВСИЯЛАР	53
Фойдаланилган адабиётлар	54

КИРИШ

Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги, “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғрисида”ги қонунларида белгиланган вазифалар, Олий таълим тўғрисида низом, Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги Ўзбекистон давлат стандарти, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги ПФ№-4732 сонли “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагогик кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора тadbирлари тўғрисида”ги фармонининг ижросини таъминлаш, республикамизнинг барча таълим муассасалари раҳбарлари ва профессор-ўқитувчиларига қатор вазифалар юклайди.

Таълим жараёнида билимлар соҳаси ва ижтимоий амалиёт соҳаси каби жаҳон ривожланиш умумий тенденциялари ва қонуниятларига биноан ривожланади. Шунинг учун касбий-педагогик таълим чет эл тажрибаларини ўрганиш уни илмий тушуниш илғор ғоялардан миллий таълим амалиётида фойдаланиш айниқса долзарб ҳисобланади. "Кадрлар тайёрлаш соҳасидаги позитив жаҳон тажрибасини ҳисобга олиш узлуксиз таълим ва кадрлар тайёрлаш тизими барча элементларига тааллуқли ва унинг ривожланиши омилларидан бири ҳисобланади". Шу билан бирга миллий ғоялар ва анъаналарда қурилган таълим ҳар доим миллий ривожланиш масалаларига жавоб беришини эсда тутиш керак.

Бугунги кунда Республикамизни юқори ривожланган мамлакатлар қаторига чиқиш учун қилаётган саъйи-ҳаракати, менталитетимизнинг кўп асрлик анъаналари бўлажак мутахассисларни жаҳон андозалари талабларига жавоб бера оладиган қилиб, ҳар томонлама камол топтириш барча босқич таълим муассасалари олдида турган асосий вазифалардан бири ҳисобланади.

Бу борада биринчи Президентимиз А.И.Каримовнинг пухта маънавий-ахлоқий асосга қурилган демократик ва иқтисодий ислохотларни ўтказишга

қаратилган доно сиёсати етакчи йўналиш бўлиб хизмат қилади. Шу нуқтаи назардан биринчи Президентимиз И.А.Каримов [1] нинг ўзлари қуйидаги фикрларни илгари суради. “Биз барпо этаётган янги жамият юксак маънавий ва ахлоқий қадриятларга таянади ва уларни ривожлантиришга катта эътибор қаратади. Бу жараён миллий истиқлол ғояси ва мафкурасида ўсиб келаётган ёш авлодни ватанпарварлик руҳида тарбиялашга асосланади”¹. Ушбу фикрлари аввало бўлажак мутахассисларни ҳар томонлама етук, баркамол қилиб тарбиялаш муаммосига қаратилмоғи лозим. Бу муаммони ҳал этиш эса таълим-тарбия тизимининг педагогика ва психология соҳасидаги фундаментал назарий билимларини амалиётга жорий этиш, таълим соҳасида интеграциялашув жараёнини тезкор йўлга қўйиш, замонавий педагогик технологиялардан интерфаол усуллардан самарали фойдаланиш, кадрларни ҳуқуқий ва фуқаролик саводхонлигини мустаҳкамлаш орқали ҳал этиш мумкин.

Ҳозирги кунда таълим жараёнида интерактив методлар, инновацион технологиялар, педагогик ва ахборот технологияларини ўқув жараёнига қўллашга бўлган қизиқиш, эътибор кундан - кунга кучайиб бормоқда, бунинг сабабларидан бири, шу вақтгача анъанавий таълимда ўқувчи - талабаларни фақат тайёр билимларни эгаллашга ўргатилган бўлса, замонавий технологиялар уларни эгаллаётган билимларини ўзлари қидириб топишларига, мустақил ўрганиб, таҳлил қилишларига, хатто хулосаларни ҳам ўзлари келтириб чиқаришларига ўргатади. Ўқитувчи бу жараёнда шахснинг ривожланиши, шаклланиши, билим олиши ва тарбияланишига шароит яратади ва шу билан таълим жараёнида ўқувчи - талаба асосий фигурага айланади.

Шунинг учун олий ўқув юртларида малакали касб эгаларини тайёрлашда замонавий ўқитиш методлари - интерактив методлар,

¹ Каримов.И.А “Фидокор” газетасининг муҳбири берган саволларига жавоблари. Тошкент. “Ўзбекистон” Т.8, 499-бет

инновацион технологияларнинг ўрни ва роли бениҳоя каттадир. Педагогик технология ва педагог маҳоратга оид билим, тажриба ва интерактив методлар ўқувчи-талабаларни билимли, етук малакага эга бўлишларини таъминлайди.

Анъанавий ўқитиш тизими, айтиш мумкинки, ёзма ва оғзаки сўзларга таяниб иш кўриши туфайли «ахборотли ўқитиш» сифатида тавсифланади, чунки ўқитувчи фаолияти биргина ўқув жараёнининг ташкилотчиси сифатида эмас, балки нуфузли билимлар манбаига айланиб бораётганлигини таъкидлаган ҳолда баҳоланмоқда. Бу бир томондан.

Иккинчидан, илмий-техник тараққиётнинг ривожланаётган босқичида ахборотларнинг кескин кўпайиб бораётганлиги ва улардан ўқитиш жараёнида фойдаланиш учун вақтнинг чегараланганлиги, шунингдек ёшларни ҳаётга мукамал тайёрлаш талаблари

Юқоридагилардан келиб чиқиб, **Битирув ишининг долзарблиги.** касб хунар-коллежларида ўқувчиларни талабалар билимини оширишда ноъананавий усулларда фойдаланиш мақсадида қўлланиладиган психологик-педагогик ташхис методикаларини ишлаб чиқиш мавзунинг долзарблигини белгилайди.

Мавзунинг бугунги кундаги долзарблигини инобатга олган ҳолда тадқиқот иши мазусини “Қишлоқ хўжалик касб-хунар коллежи ўқувчиларини билмини оширишда ўқитишнинг ноъананвий усулларида фойдаланиш” деб танлашга асос бўлди.

Тадқиқот мақсади: қишлоқ хўжалик касб-хунар коллежи ўқувчиларини “Қишлоқ хўжалик касб-хунар коллежи ўқувчиларини ўқитишда ноъананвий усулларида фойдаланиш ҳамда ўқув-тарбия тизимида татбиқ этилишини ўрганишдан иборат.

Тадқиқот вазифалари:

- Қишлоқ хўжалик касб-хунар коллежи ўқувчиларини ўқитишда ноъананвий усулларида фойдаланишнинг долзарблигини асослаш;

- касб-ҳунар коллежи ўқувчиларини ўқитишда ноъананвий усулларида фойдаланишни ташкил этиш методикасини педагогик жиҳатларини ёритиш;
- касб-ҳунар коллежи ўқувчиларини ўқитишда ноъананвий усулларида фойдаланишни тизимли ташкил этишда машғулот давомида берилаётган топшириқларга мантикий ёндашиш усулларини аниқлаш.

Ҳозирги кунда жаҳон тажрибасидан кўриниб турибдики, таълим жараёнига ўқитишнинг янги, замонавий усул ва воситалари кириб келмоқда ва самарали фойдаланилмоқда. Жумладан, инновацион ва замонавий педагогик ғоялар амалга оширилмоқда: ўқитувчи билим олишнинг ягона манбаи бўлиб қолиши керак эмас, балки талабалар билан ишлашда мустақил ишлаш жараёнининг ташкилотчиси, фундаментла, амалий ва инновацион лойиҳалардан олинган янги технологиялардан фойдаланиш, маслаҳатчиси, ўқув жараёнининг менежери бўлиши лозим.

Айнан таълим тизимини ривожлантириш мақсадида ўқув-тарбия жараёнига инновацияларни тадбиқ этиш таълим муассасаларининг истиқболи учун педагогик технология ҳаракатлантирувчи куч бўлиб хизмат қилади. Бу масала таълим соҳасида қабул қилинган Қонун ҳужжатларида ўқитувчи шахси, унинг жамиятдаги ижтимоий мавқеи ва унга қўйилган талаблар атрофлича аниқ келтириб ўтилган. Педагог нафақат талабалар ўқиш фаолиятининг ташкилотчиси ва ўқиш жараёнини ташкил этувчиларнинг ўзаро алоқасини илҳомлантирувчи бўлиб хизмат қилиш билан бирга маълум маънода билим, тарбия бериш ва демак, умумий мақсадларга эришишда уларнинг тенгдоши сифатида қатнашиши зарур. Бу эса талабалар олдига доимо ўзларининг ташкилотчилиқ, коммуникатив хусусиятларини педагогик-психологик билимларни ўзлаштириш жараёнида ривожлантириб боришларини ва улардан педагогик амалиётлардан самарали фойдаланишга интилишини юзага келтиради.

I. АДАБИЁТЛАР ШАРҲИ

Бугунги кунда илм-фан, техника ва ишлаб чиқариш соҳаларининг тез суръатларда жадаллик билан ривожланиши таълим тизими ҳодимларидан таълим-тарбия сифатини мазмун жиҳатдан янги босқичга кўтаришни талаб этиб, ҳар бир -ўқитувчи зиммасига янада юксак масъулият ва вазифаларни юклайди. Шу нуқтаи назардан битирув малакавий ишида таълим-тарбия жараёнида замонавий педагогик технологияларни қўллаш, таълим сифати ва самарадорлигини ошириш мавзунинг долзарблигини аниқлайди.

Касб-ҳунар коллежларида ўқувчиларнинг ўқиш фаолиятидаги муҳим қайта ўзгаришлар билан боғлиқдир. Ўқиш фаолиятининг янги ва юқорироқ босқичи унинг мустақиллик даражаси билан белгиланади. Д.Б.Елкони, Т.В.Драгунова ва бошқа психологлар материалларининг кўрсатишича, ўсмирлик ёшининг дастлабки даврида ўқиш фаолияти тараққиётининг босқичларида жуда катта ҳар хилликни кузатиш мумкин.

Инсонни ақлий ривожлантириш масаласи кишилик жамияти тараққиётининг барча босқичларида мутафаккирлар ҳамда файласуф, тарихчи, психолог ва педагог олимларнинг диққат марказида бўлиб келган. Буни, Шарқ алломалари томонидан яратилган илмий-ахлоқий асарларда кўриш мумкин.

Қомусий олимлар – Абу Наср Фаробий, Абу Райҳон Беруний, Абу Али ибн Сино, Кайковус, Маҳмуд Қашғарий, Юсуф Хос Ҳожиб, Алишер Навоий, Абдулла Авлоний ва бошқаларнинг баркамол инсоннинг ақлий тарбиясида илм-фаннинг ўрни ҳақидаги қарашлари бугунги кунда ҳам ўз долзарблигини йўқотган эмас.

Олимлардан Г.Ю.Айзенк, Р.З.Асамова, Л.С.Выготский, С.Л.Рубинштейн, Э.Ғозиев, М.Г.Давлетшин, Д. Дьюи, В.Каримова, А.Н.Маркова, В.С.Мерлин, Л.М.Митина, Р.С.Немов, А.Палмарь, В.В.Поспеев, А.А.Реан, И.Е.Рогов, Х.А.Рухиева кабиларнинг тадқиқотларида

илмий тадқиқот ишларини ташкил этишнинг ижтимоий-психологик моҳияти илмий жиҳатдан асослаб берилган. Шунингдек, уларда бўлажак мутахассисларнинг касбий қобилияти, эҳтиёжи, психологик хусусиятлари ва унга таъсир этувчи омиллар ҳамда ижтимоий муҳитнинг таъсири масалаларига ҳам алоҳида эътибор қаратилган.

А.С.Бегматов [17] нинг таъкидлашича ўқитишда диққатни ташкил этишнинг энг яхши усули ўқитувчининг қандайдир алоҳида усулларни қўлланишга эмас, балки ўқиш фаолиятини ўқувчининг диққатни узок вақт мобайнида бирор нарсага чалғитиш учун на вақт, на истак ва на имконият қолмайдиган қилиб уюштира олишига боғлиқдир. Қизиқарли иш, қизиқарли дарс ўқувчини шунчалик қамраб олишга қодирки, у жуда узок вақт давомида зўр иштиёқ билан ишлайди.

Хошимова М.К. [39] тадқиқотлари шуни кўрсатадики, ўсмирлар иродавий зўр бериш билан ушлаб туриладиган ихтиёрий диққатдан кейинги диққат деб аталадиган диққатга тобора кўпроқ ўтиб бормокдалар. Бу диққат олдиндан ўйлаб қўйилган ва муайян мақсадга қаратилган диққат бўлиб, ишга «кашфиётлар»га бўлган қизиқишнинг аста-секин ортиб бориши асосида юзага келади.

Мунавваров А.Қ. [19] Таълимда ўқитиш мезони ва унинг илмий адабиётларда ёритилиши билан боғлиқ мулоҳазаларнинг тадқиқ этилиши тадқиқотнинг мақсад ва вазифаларини янада чуқурроқ талқин этиш имконини беради. Чунки, муносабат тизимини ўрганмай туриб, у ёки бу шахс фаоллигини касбий лаёқатини тўлиқроқ тасаввур қилиш жуда мушкул. Шу боисдан ўқувчининг фанларга бўлгани муносабат тушунчасини илмий асослашга йўналтирилган бир қатор тадқиқотлар таҳлиliga эътибор қаратишни лозим топдик.

Табиийки, муносабат тушунчаси кенг қамровли ва кенг қўламли тушунча бўлиб, унинг талқини ҳам шу қадар кенг ва хилма-хилдир. Шу нуқтаи назардан муносабатнинг турли соҳаларидаги ижтимоий психологик

мезонлари бўйича тадқиқот олиб борган файласуфлар, психологлар, социологлар, психофизиологлар, педагоглар ва қатор ижтимоий фанларнинг вакиллари муносабат категориясининг у ёки бу йўналишини илмий жиҳатдан асослаб берганлир.

Жумладан, ўқувчининг ўқув топшириқларини «бажонидил» (ихтиёрий қизиқиш орқали) ёки мажбуран (юзаки) бажаришга бўлган интилишларнинг маҳсули сифатида эътироф этилади. Ўқув фаолияти эса худди шу тадқиқий йўналишларга таянади ва шахс фаолияти таркиб топиши учун муҳим аҳамият касб этади.

Толипов [24] нинг фикрича, фанларга қизиқишлар шахсни билим ва тушунчалардан қониқишга бўлган фаолликка ундайди.

Йўлдошев Ж.Ф. [34] томонидан қизиқиш ўз мақсадларини амалга ошириш имкониятини танлашга қаратилган субъектнинг фаол муносабати сифатида талқин қилинади.

Авлиякулов Н.Х. [12] қизиқишлар ҳиссиёт ва ирода имкониятларининг маҳсули эканлигини асослаб беради.

Бинобарин, қизиқишлар турли олимларнинг тадқиқотларида ўз ифодасини топганлигини алоҳида қайд этиш мумкин. Қизиқишлар билиш жараёнига оид эҳтиёжлар мавжудлигининг намоён этилиши сифатида, процессуал ва иродавий-процессуал сифатлар мажмуи тарзида касбга йўналтиришнинг манбаи сифатида объект-субъект муносабатлари ўртасидаги эҳтиёж уйғунлиги сифатида тадқиқ қилинади.

Таълимни самарали ташкил этишда педагогик технология назариясидан фойдаланиш, мазкур назария моҳияти, тамойиллари, таълим жараёнини лойиҳалаштириш, таълим мақсадларини белгилаш ва мақсаднинг натижаланганлигини ўрганиш каби масалалар Н.Азизхўжаева, В.П.Беспалько, Ж.Йўлдошев, М.Кларин, Н.Сайидахмедов, Ў.Қ.Толипов ва бошқа тадқиқотчилар томонидан кенг ўрганилган бўлиб, бир қатор илмий ва амалий хулосалар олинган.

II. ПЕДОГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАР ВА УЛАРНИНГ ТУРЛАРИ

2.1. Таълим тизимида педагогик технологияни татбиқ этишнинг зарурати

XX аср - кишилиқ жамияти тараққиёти тарихидан фан ва техника соҳасида юз берган инқилоблар даври сифатида жой олди. Илм-фан ва техника ривожининг юксак суръати моддий ишлаб чиқариш жараёнини назарий (ғоявий) ҳамда амалий жиҳатдан бойитиб бориш билан бирга ижтимоий муносабатларнинг янгича мазмунини амалга оширишни таъминлади. Хизмат кўрсатиш соҳаларининг пайдо бўлиши, янгича турмуш тарзи кишиларнинг моддий ва маънавий эҳтиёжларининг янгиланиб ҳамда ортиб бориши ўз навбатида замин этувчи фаолиятнинг йўлга қўйилишини тақозо этди. Ижтимоий зарурат маҳсули бўлган технология соҳаси ва жисмоний куч сарфланган ҳолда юксак сифатли маҳсулот ишлаб чиқариш имконини беради. Моддий ишлаб чиқариш, хомашёни қайта ишлаш соҳалари (хусусан, қишлоқ хўжалиги саноат, транспорт, маиший хизмат кўрсатиш ва ҳ.к.) да ёндашув анъанаси юзага келди. Ишлаб чиқариш жараёнига технологик ёндашув ушбу жараённинг умумий тавсифини ёритишга хизмат қилади, яъни муайян маҳсулотни ишлаб чиқариш мақсадида хом ашёни танлаш (дастлабки босқич) дан маҳсулотни истеъмолчига етказиб беришгача бўлган (сўнги босқич) даврни ўз ичига олган жараён технологик жараён сифатида эътироф этилади. Ишлаб чиқариш жараёнига нисбатан технологик ёндашув муайян соҳаларда ислохотларни ташкил этиш, уларнинг муваффақиятини таъминлаш ва уларни бойитиб бориш каби мақсадларга эришишнинг самарали омили сифатида ташкил этилди.

Моддий ишлаб чиқариш соҳаларига замонавий, илғор, юксак технологияларнинг қўлланиш шартларидан бири - малакали мутахассисларни тайёрлаш, уларнинг касбий маҳоратини доимий равишда ошириб боришни йўлга қўйиш эканидан ҳам англанадики, ижтимоий, иқтисодий ва маданий

ҳаёт бир-бири билан узвийлик, алоқадорлик ҳамда яхлитлик тамойили асосида ривожланиб боради.

Жамият ижтимоий ҳаётида етакчи ўрин тутган ғоя ва қарашлар иқтисодий ишлаб чиқариш ривожига ўз таъсирини ўтказса, ўз навбатида иқтисодий ўсиш аҳоли маданий турмуш тарзининг яхшиланишига олиб келади.

Инсоният цивилизациясининг қуйи босқичларида шахсни тарбиялаш, унга таълим беришга йўналтирилган фаолият содда, жуда оддий талаблар асосида ташкил этилган бўлса, бугунги кунга келиб таълим жараёнини ўта қатъий ҳамда мураккаб талаблар асосида йўлга қўйиш зарурати кун тартибига қўйилмоқда. Чунончи, мураккаб техника билан ишлай оладиган, ишлаб чиқариш жараёни моҳиятини тўлақонли англай олган, ғавқулотда рўй берувчи вазиятларда ҳам юзага келган муаммоларни ижобий ҳал эта олиш салоҳиятига эга бўлган малакали мутахассисни тайёрлаш зарурияти таълим жараёнини ҳам технологик ёндашув асосида ташкил этиш лозимлигини тақозо этмоқда.

Шу боис ижтимоий тараққиёт билан узвий алоқадорликда ривожланиб бораётган педагогика фанининг вазифалари доираси кенгайиб бормоқда. Табиий равишда замонавий фан техника ютуқларидан самарали ва унумли фойдалана олиш вазифаси намоён бўлмоқда.

Айни вақтда республика ижтимоий ҳаётига кенг кўламли ва шиддатли тезликдаги ахборотлар оқими кириб келмоқда. Ахборотларни тезкор суръатда қабул қилиб олиш, уларни таҳлил этиш, қайта ишлаш, назарий жиҳатдан умумлаштириш, хулосалаш ҳамда талабага етказиб беришни йўлга қўйиш таълим тизими олдида тўрган долзарб муаммолардан бири ҳисобланади.

Таълим-тарбия жараёнига педагогик технологияни тадбиқ этиш юқорида қайд этилган долзарб муаммони ижобий ҳал этишга хизмат қилади.

Ижтимоий-иқтисодий тараққиёт жараёнида рўй бераётган ўзгаришлар натижасида ҳалқ хўжалигининг турли соҳалари учун малакали кадрларни тайёрлаб бериш эҳтиёжи юзага келди. Ушбу эҳтиёжни қондириш ишлаб чиқариш соҳалари томонидан турли мутахассислик ёки ихтисослик бўйича касбий маълумотга эга кадрларни тайёрлаш ишига масъул саналган таълим муассасаларига ижтимоий буюртма бериш ҳамда мазкур буюртманинг сифатли бажарилиши асосида ҳал этилади. Айни вақтда Ўзбекистон Республикасида фаолият юритаётган таълим муассасалари зиммасига эркин, мустақил фикр юрита оладиган, тафаккури ва дунёқараши кенг, билимли, шунингдек, мутахассислиги бўйича чуқур билим, юксак малакага эга бўлган кадрлар (мутахассислар) ни тайёрлаб беришдек маъсулиятли ижтимоий вазифа юкланган.

Ишлаб чиқариш соҳалари учун малакали кадрларни тайёрлаб бериш борасидаги ижтимоий буюртма моҳияти ўз-ўзидан таълим-тарбия тизимига тааллуқли. Ушбу тизим доирасида фаолият кўрсатувчи таълим муассасаларининг фаолияти мазмуни тубдан ёки қисман ўзгарди. Ўзбекистон Республикасида амалга оширилаётган таълимий ислохотлар ҳамда кадрлар тайёрлаш борасидаги ижтимоий буюртма моҳиятига кўра, 1997 йил 29 августда Олий Мажлиснинг IX сессиясида қабул қилинган янги таҳрирдаги «Таълим тўғрисида» ги қонун ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» асосида узлуксиз таълим тизими яратилиб, аниқ вазифаларни бажарувчи босқичлар белгиланди. Шунингдек, янги турдаги таълим муассасалари фаолият юрита бошлади.

Узлуксиз таълим тизимининг шаклланиши ўз-ўзидан кадрлар тайёрлаш жараёнининг янгича мазмун касб этишини таъминлайди. Баркамол шахс ва малакали мутахассисни тайёрлашга йўналтирилган узлуксиз таълим (шу жумладан, тарбия) жараёнининг янги мазмуни мазкур жараёнга илм фан, техника ва ишлаб чиқариш соҳаларида яратилган ғоя, кашфиёт ва ютуқларнинг тадбиқ этилиши. Ушбу жараёнда демократик, инсонпарварлик

тамойилларининг устувор ўрин тутиши, таълим ва тарбия жараёнини инсонпарварлаштириш (яъни, таълим-тарбия жараёнининг асосий субъектларидан бири бўлган талаба - таълим олувчи шахснинг ҳурмат қилиниши. Унинг шаъни, ор-номуси, кадр-қиммати ва ҳуқуқлари дахлсизлигининг таъминланиши), таълим олувчи (талаба) нинг педагогик жараёндаги фаол иштирокини юзага келтириш учун муайян шарт шароитларни яратиш, уларнинг ҳоҳиш-истаклари билан ўртоқлашиш, шахсий ташаббусларни қўллаб қувватлаш, уларда мустақил фикр юритиш лаёқатини тарбиялаш, бу борада муайян кўникма ҳосил қилиш, ҳосил қилинган кўникманинг фаолият малакасига айланишга рағбат билдириш, ўқув (манбълари ва кўрсатмали воситалар) мазмунида юқорида қайд этилган ғояларнинг ўрин олишига эришиш, таълим олувчиларда билим олишга нисбатан ички эҳтиёж, қизиқиш, рағбатни юзага келтириш, шунингдек, онгли муносабатни қарор топтириш ва ҳоказолар асосида яратилади.

Янгича мазмун касб этган кадрлар тайёрлаш жараёни баркамол шахс ва малакали мутахассисни тайёрлаш борасидаги ижтимоий буюртманинг бажарилиш даражаси ва сифат кўрсаткичининг юқори бўлишини кафолатлайди. Бозор иқтисодиёти муносабатлари ишлаб чиқариш маҳсулотларига нисбатан аҳоли томонидан билдирилаётган талаб ва таклиф асосида тартибга солинар экан, муайян йўналиш бўйича малакавий (касбий) маълумотига эга мутахассиснинг ижтимоий рақобатга бардошлиги муҳим аҳамиятга эгадир. Ҳалқ хўжалигининг рақобатбардош мутахассислари билан таъминланиши узлуксиз таълим тизимида ташкил этилган педагогик фаолиятининг самарали, муваффақиятли эканлигини кўрсатувчи далил ҳисобланади.

Ишлаб чиқариш соҳаларининг баркамол шахс ва малакали мутахассис билан таъминланиши ижтимоий ҳаракатни юзага келтирувчи восита, ижтимоий - иқтисодий тараққиётни таъминлашнинг энг муҳим омилдир.

Ижтимоий - иқтисодий тараққиёт. Ижтимоий буюртманинг бажарилиши сифат кўрсаткичи малакали кадрлар тайёрлаш жараёнига нисбатан технологик ёндашув ушбу жараённинг самарадорлигини таъминлашга олиб келади. Шу боис сўнгги йиллар мобайнида таълим тизимида янги педагогик технологиялардан самарали фойдаланиш масаласига республика миқёсида алоҳида эътибор қаратиб келинмоқда. Таълим муассасаларининг фаолият жараёнига янги педагогик технологияларни татбиқ этиш бир қатор шартларга мувофиқ амалга оширилади. Хусусан, бўлажак педагогик фаолиятни ташкил этаётган ўқитувчиларни янги педагогик технологиянинг моҳиятини очиқ берувчи назарий маълумотлардан хабардор этиш;

- бўлажак ёки фаолият олиб бораётган (педагог) ларни янги педагогик технология ҳамда унинг моҳияти хусусида тўлақонли маълумот бера олиш имконига эга бўлган ўқув манбълари (ўқув дарслиги, қўлланма, методик тавсиянома, шунингдек, муайян ўқув фанлари бўйича машғулоти лойиҳалари ва ҳ.к.) билан етарли даражада таъминлаш;

- таълим муассасалари фаолиятида янги педагогик технологияларни қўллаш борасида тўпланган етакчи хорижий мамлакатлар, шу жумладан маҳаллий педагогларнинг илғор тажрибаларини оммалаштириш;

- бўлажак ёки педагогик фаолият олиб бораётган таълим жараёнидаги янги педагогик технология назарияси ғояларидан самарали, ўринли ва мақсадга мувофиқ фойдалана олиш кўникмасини ҳосил қилиш, ушбу кўникмани амалий фаолият малакасига айлантириш учун зарур шарт-шароит яратиш (чунончи, назарий ва амалий конференция, семинар ва давра суҳбатлари, махсус ўқув курсларини ташкил этиш, педагог ходимларнинг ривожланган мамлакатда тажриба орттиришларини йўлга қўйиш ва ҳ.к.).

Юқорида билдирилган фикр-мулоҳазалардан шундай хулосаларга келиш мумкин:

1. Таълим жараёни самарадорлигини ошириш, таълим олувчиларнинг мустаҳкам назарий билим, фаолият, кўникма ва малакаларини шакллантириш, уларни касбий маҳоратга айланишини таъминлаш мақсадида ўқитиш жараёнида янги педагогик технологиядан фойдаланиш давр тақозоси ҳамда ижтимоий зарурият сифатида кун тартибига қўйилмоқда.

2. Таълим жараёнига янги педагогик технологияни тадбиқ этиш кадрлар тайёрлашга йўналтирилган умумий жараён мазмунининг сифат жиҳатдан ўзгаришини таъминлайди.

3. Янги педагогик технология назарияси ғояларидан фойдаланиш асосида ташкил этилган таълим жараёни баркамол шахс ва малакали мутахассисни тарбиялаш борасидаги ижтимоий буюртманинг бажарилиш ҳолатининг сифат кўрсаткичига эга бўлишига олиб келади.

4. Баркамол шахс ва малакали мутахассисларнинг ижтимоий ишлаб чиқариш жараёнидаги фаолиятлари ҳамда уларнинг самараси ижтимоий тараққиётнинг тезлашувига олиб келади.

2.2. Педагогик технологиянинг назарий асослари.

Республикамизда «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» да таъкидлаганидек, замонавий таълим-тарбия ишларини давлат стандарти даражасига кўтариш учун педагогик жараёнга илғор ахборот ва педагогик технологияларни жорий этиш зарур (3.4 модда).

Бу вазифани тўлиқ бажариш мақсадида, энг аввало, олимлар мактабларда ва олийгоҳларда ишлаётган ўқитувчилар ҳамкорлигида бир неча муаммоларни ечиши лозим бўлади. Жумладан:

- янги педагогик технологиянинг моҳиятини аниқлаш ва унинг назарий асосларини яратиш;

- унинг принципларини ишлаб чиқиш;

- педагогик технологияни амалда қўллаш учун самарали йўллари танлаш ва ҳоказо.

Педагогик технология нима? Нега энди шунча йиллардан бери яраб келган таълим жараёнини эскича ташкил этишдан воз кечишимиз керак ва ўқув жараёнини лойиҳалаштиришга янгича ёндашиш зарур?

Бу йўналишлар:

- таълим-тарбия мақсади, вазифаси, мазмуни, тизимини ислоҳ қилиш;
- таълим-тарбия бошқарувини ислоҳ қилиш;
- таълимнинг бозор иқтисодиётига асосланган механизмини яратиш;
- ота-она, ўқитувчи-талабанинг таълим жараёнига бўлган янгича қарашларини шакллантириш;
- ва ниҳоят, бу туб ислохотларнинг бош ҳаракатлантирувчи кучи - янги педагогик технологияни амалиётга тадбиқ этишдан иборат.

Ташхисланувчан ўқув мақсадларини қўллашга ўтилиши, ўқитиш технологиясида баҳолашнинг ўзига хос янги мазмунга эга бўлишига олиб келади. Мақсад ташхисланувчан усулда аниқланар экан, ўқув жараёнининг боришида унинг белгиларига ҳам эталон сифатида қараш мумкин бўлади. Ўқитиш жараёнида жорий баҳо қайтувчан алоқа ролини ўйнайди ва эталон мақсадга (ёки унинг қисмларига) эришишига қаратилган бўлади. Агар мақсадга эришилмаган бўлса, унда жорий назорат натижалари асосида ўқув жараёнига тузатишлар киритилиши лозим. Шунинг учун ҳам, жорий баҳолар билимларни шакллантирувчи функцияни бажаради. Демак, жорий назоратлар баҳоланмайди. Жорий мулоҳазалар мазмуний ҳарактерга эга бўлиб, улар талабага ва унинг фаолиятига тегишли тузатишлар киритишига ёрдам бериши лозим. Якуний баҳо балларда ифодаланади. Жорий баҳо каби якуний баҳо ҳам ташхис усулида қўйилган мақсадларнинг эталон мезоний белгилари асосида аниқланади ва шунинг учун ҳам мезоний ҳарактерга эга бўлади. Ўқув жараёни ҳам шунга мувофиқ йўналишга эга бўлади. Мезоний баҳолаш бу усулда ўқитишнинг асосини ташкил қилади.

Талаба билимларини шакллантирувчи жорий баҳолар, уларга фан (курс) нинг ҳар бир бўлими бўйича тавсия этилган назорат топшириқлари

билан аниқланади. Бундан мақсад, талабаларда содир бўладиган қийинчиликларни тезкорлик билан бартараф қилишдир. Бундай тест вариантларининг бири бўлим материални тўла қамраб олган бир неча саволлардан иборат бўлиши мумкин. Ҳар бир савол рўпарасида 4-5 та жавоблар (танлаб белгилаш учун) ёзилади. Ҳар бир жавоб варианты бир қарашда тўғрига ўхшаган бўлиши, лекин фақат биттаси аниқ тўғри бўлиши зарур. Жавоблар А, В, С, Д, Е каби ҳарфлар билан белгиланади. Жавоблар ўз-ўзини текшириш бланкасига ўтказилади. Уни тўлдириб бўлгандан сўнг, талаба ўз жавобларини тест калити билан таққослайди ва қайси саволларга тўғри (нотўғри) жавоб берганлигини ўзи аниқлайди. Жавоб бера олмаган саволларни ўзи мустақил равишда (зарур бўлса ўқитувчи ёрдамида) ўзлаштиради. Бунда у алтернатив ўқув материаллари (ўқув қўлланмалари, видеоматериал, лаборатория ишларини бажариш учун кўрсатмалар) дан фойдаланиши ҳам мумкин.

Педагогик технологиянинг энг муҳим ютуқларидан бири - тестлар фондини, ўқув жараёнининг боришини тўла қамраб олган назорат - текширув топшириқлар тўпламини яратилишидир. Олдиндан тайёрланган, стандартлашган тестлар ишда анчагина қулайлик туғдиради. Ҳар бир ўқув циклида тест ёрдамида баҳолаш тезкор қайтувчан алоқа ўрнатишга имкон беради ва ўқув жараёнини белгиланган мақсад томон кетма-кет равишда йўналтириб туради.

2.3. Педагогик технологияларнинг турлари. Анъанавий ва ноанъанавий педагогик технологиялар

Республикаимиз биринчи Президенти И.А.Каримов таълим тушунчасига миллий-дидактик нуқтаи назардан ёндашиб қуйидагича таърифлайди: «Таълим Ўзбекистон халқи маънавиятига яратувчилик фаоллигини бахш этади. Ўсиб келаётган авлоднинг барча энг яхши имкониятлари унда намоён бўлади, касб кор, маҳорати узлуксиз

такомиллашади, катта авлодларнинг доно тажрибаси англаб олинади ва ёш авлодга ўтади».

Таъкидланган мақсадни амалга ошириш учун таълимнинг янги моделини яратишни тақозо қилади. Моделни амалиётга тадбиқ этиш ўқув жараёнини технологиялаштириш билан узвий боғлиқдир. Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида «ўқув-тарбиявий жараёнини янги педагогик технологиялари билан таъминлаш» унинг иккинчи ва учинчи босқичларида бажариладиган жиддий вазифаларидан бири сифатида белгиланган.

Бугунги кунда таълим технологияларини шартли равишда икки турга ажратиш мумкин:

1. Анъанавий.

2. Ноанъанавий.

Анъанавий таълим технологияси - муайян муддатга мўлжалланган, таълим жараёни кўпроқ ўқитувчи шахсига қаратилган бўлиб, ўқитишнинг анъанавий шакли, методи ва таълим воситаларининг мажмуидан фойдаланиб таълим-тарбия мақсадига эришишдир.

Ноанъанавий таълим технологияси - муайян муддатга мўлжалланган, таълим жараёни марказида талаба шахси бўлиб, ўқитишнинг замонавий шакли, фаол ўқитиш методлари ва замонавий дидактик воситаларнинг мажмуини таълим - тарбия ишидан кўзланган мақсад ва кафолатланган натижага эришишга йўналтиришдир.

Ноанъанавий таълим технологияси анъанавий таълим технологиясидан фарқ қилиб, талабаларнинг билиш имкониятларини ривожланишига шароит яратади, мустақил ишлашларига алоҳида эътибор берилади, билиш фаолиятлари изланувчан ва ижодий ҳарактерга эга бўлади. Дарс тузилмаси ўзгарувчан бўлади.

Ноанъанавий таълим технологияси ўз навбатида учга бўлинади:

- **Ҳамкорликда ўрганиш**
- **Моделлаштириш**

- **Тадқиқот (лойиҳа)**

Ҳамкорликда ўрганиш - талабаларнинг билимларни ўзлаш-тириш, сингдириш, мустаҳкамлаш бўйича репродуктив фаолиятини таъминловчи, маҳорат ва малакани кетма-кетлик бўйича талабанинг бевосита бошчилигида ишга солишни ташкил этишга асосланган ўқитиш ва билим олишдир. У талабаларнинг мустақил гуруҳларда ишлаши эвазига таълим олишини кўзда тўтадиган методлардан иборат. Буларга «Китоб билан ишлаш», «Ўқув суҳбати», «Давра суҳбати», «Ақлий ҳужум», «Кичик гуруҳларда ишлаш», «Баҳс-мунозара» каби методларни киритиш мумкин.

Моделлаштириш - реал ҳаётда ва жамиятда юз берадиган ҳодиса ва жараёнларнинг ихчамлаштирилган ва соддалаштирилган кўринишини аудиторияда яратиш ва уларда талабаларнинг шахсан қатнашиши ва фаолият эвазига таълим олишини кўзда тўтади. Унинг асосий мақсади талабаларнинг фақат тинглаши эмас, балки билимларни ўзлаштиришда бевосита иштирокини таъминлаш орқали таълим жараёнининг самарадорлигини оширишга қара-тилган. Буларга ишбоп ўйинлар ва ролли ўйинлар каби методларни киритиш мумкин.

Тадқиқот - талабалар томонидан муаммони тушуниш ва ечиш, мустақил билим олишни кучайтирадиган ва шунга ундай-диган усуллар йиғиндисидан иборатдир. Тадқиқотнинг мақсади дарс жараёнида талабаларда савол қўйиш ва уларга жавоб излашида қизиқишини уйғотишга қаратилгандир. Унда ўқитиш талабаларни амалий изланиш жараёнида бевосита қатнашишини таъминлайди. Буларга муаммоли вазият, лойиҳалаш методи, мус-тақил изланиш, йўналтирувчи матн каби методлар киради.

2.4. Фаол ўқитиш методларини танлаш.

Таълим технология элементларини танлаш ва амалга оширишда талабаларнинг ўқув билиш фаолиятларини эътиборга олиш лозим. Амалиётдаги оддий қоида шу ҳақда гувоҳлик берадики, назарий дарснинг

дастлабки 20 дақиқасида талабаларга янги билимларни бериш амалга оширилади, кейин эса баҳс-мунозара, кичик гуруҳларда ишлаш ва бошқа шу каби ноанъанавий методларни амалга ошириш орқали берилган билим мустаҳкамланиши лозим.

Ҳар қандай ҳолатда ҳам назарий дарс жараёнида, масалан фақат маъруза ўқиладиган вақт 20 дақиқадан ошмаслиги керак.

Чунки ўрганишнинг дастлабки 20 дақиқаси энг самарали, 30 дақиқадан кейин эса ўрганишни давом эттириш мотивацияси тезда пасая бошлайди.

Бу ҳамма таклифлар талабанинг диққатини узоқроқ вақтгача сақлаб туришга хизмат қилади.

Идрок қилиш пайтида қанча кўп сенсорик (сезги) каналлардан фойдаланилса, эсда олиб қолинган билимларнинг миқдори ва сифати шунчалик юқори бўлади. Агар билимлар фақат «маъруза»-лар орқали (пассив тинглаш йўлида) берилган бўлса, унда 3 кундан сўнг уларнинг фақат 25% ни эслаш мумкин ҳолос. Агар у маърузалар ўқиш (тинглаш), намойиш ва кўргазмали қилиш (кўриш, ушлаб кўриш ва шу кабилар) орқали берилса ва шу тўғрисида баҳслашилса, унда 3 кундан сўнг 75% ини эсга тушириш мумкин.

Агар билимларни идрок қилишда бир неча сенсорик каналлар биргаликда ишга солинган бўлса, маълумотларнинг қисқа хотирадан узоқ хотирага ўтиш жараёни тезлашади, бу эса билишнинг асоси бўлиб ҳисобланади.

Талабаларнинг ўзлаштириш даражасига ўқитиш методларининг таъсир даражаси:

1. Маъруза - эшитганимизнинг 5%.
2. Ўқиш - ўқиганимизнинг 10%.
3. Видеоусул, намойиш - кўрганимизнинг 20%.
4. Тажрибани намойиш қилиш-кўрган ва эшитганимизнинг 30%.
5. Баҳс-мунозара - муҳокама қилганимизнинг 40%.

6. Машқлар - ўқиган, ёзган, гапирганимизнинг 50%.

7. Ишбоп ўйин, кичик гуруҳларда ишлаш, лойиҳалаш - мустақил ўқиганимизнинг, таҳлил ва муҳокама қилганимизнинг, ҳимоя ва намоёиш қилганимизнинг 75%.

8. Йўналтирувчи матн, муаммоли вазият, бошқаларни ўқитиш - мустақил ўрганганимизнинг, таҳлил ва муҳокама қилганимизнинг, бошқаларни ўқитган нарсаларимизнинг 90%.

Юқоридаги маълумотлар шуни кўрсатадики, дарс жараёнида ноанъанавий методлар қўлланилганда, талабаларнинг ахборотни эслаб қолиш кўрсаткичининг энг юқори даражаси 30 % ни ташкил этар экан. Ноанъанавий методлар қўлланилганда эса, талабаларнинг ахборотларни ўзлаштириш даражаси 65 % янада ортиб боради.

Қуйида таълим жараёнида фойдаланмоқчи бўлган методларни танлаш вақтида ҳисобга олиш лозим бўлган айрим жиҳатларни кўриб чиқамиз.

Ҳар қандай таълимнинг мақсади - билимни ҳамда уни амалда қўллай билиш кўникмалари ва малакаларини шакллантириш, шунга зарур шахс сифатлари ва кўрсатмаларни ишлаб чиқишдир.

2.5. Назарий дарс ўтказиш

Назарий дарс ўтказишда қўлланиладиган кетма-кетлик қуйидагилардан иборат:

1. Қизиқтириш (мотивация)
2. Маълумот бериш
3. Билим бериш
4. Ўрганилган билимларни қайта ишлаш бўйича топшириқлар бериш
5. Анализ ва синтезлар
6. Баҳолаш

Ушбу кетма-кетлик учун вақт одатда 45 ёки 60 дақиқани, катталар учун эса 90 ёки 120 дақиқани ташкил этади. Бунда назарий дарс ўтказишнинг юқорида келтирилган олти босқичини босиб ўтиш шарт. Дарс бошланишидан

аввал режалаштириш фазасининг натижаларини қисқача текшириб кўриш лозимдир:

Мавжуд вазият ва шарт-шароитларни баҳолаш:	Таҳлиллар натижалари ҳали ҳам янгими?
Белгиланган вақт:	Мазмунларни ўқувчиларга етказиш учун вақт етарлими?
Хоналарга тааллуқли шароитлар:	Синф хонаси бўшми? Стол ва стуллар етарлими ва U-шаклида қўйилганми?
Воситалар:	Доска, флипчарт ва кодоскоплар (проектор) ишлайдими? Бўр ва губка мавжудми?
Ҳужжатлар:	Дарс режаси борми? Етарли тарқатма материаллар ва топшириқ варақалари мавжудми?

Қизиқтириш (мотивация). Авваламбор «қизитиш фазасини» ўтказиш керак. Бу фаза ўқувчиларни қутлаш ва ҳар қандай қизиқарли, ҳаттоки, дарсга тааллуқли бўлмаган мавзулар тўғрисидаги суҳбат билан бошланади.

Иложи бўлса дарсга яширин боғлиқ бўлган мавзулар юзасидан гаплашиш мумкин. қизиқарли цитата ёки қисқа, долзарб мавзудаги ҳикоя танланиши мумкин. Буларнинг барчаси ўз навбатида биринчи дарс мобайнида ўқувчиларнинг кескин ҳолатини юмшатишга ёки кейинги дарсларда ўқувчилар эътиборини ўрганиш предметиға қаратишға ёрдам беради.

Қизитиш фазаси-ғоялари юзасидан папка тутиш ҳам тавсия этилади. Дарс биринчи бор янги ўқувчилар гуруҳида ўтаётган бўлса, ўқитувчи қисқача ўзини таништириб ўтиб, ўқувчиларға ҳам ўзларини таништириш икониетини

бериши керак. Бу ўқувчиларда ишонч туғдиради, ўқувчилар ўзларига билдирилаётган ҳурматни ҳис қиладилар. Бу флипчарт ёки пинванд ёрдамида визуаллаш-тирилиши ҳам мумкин. Таърифланган ва танланган ўқитиш предметлари ва модуллари асосида назарий фан мақсадини баён этиш орқали мотивация ва муайян мавзуга кириш амалга оширилади. Интринзли (ички) ва экстринзли (ташқи) мотивация учун сабаб ва аргументлар топишга ҳаракат қилиш лозим. Нима бўлганда ҳам мотивация қилишнинг қандайдир бир тадбирини ўтказилиши шарт. Чунки бу эътибор қаратиш, ўқиш ва ўрганишга бўлган тайёрлик учун шарт-шароит ҳисобланади.

Маълумот ва билим бериш. Сўнгра инструктор ўқувчиларни махсус соҳага олиб киради. Янги материални тушунтиради, қисқа маърузалар ўқийди, мунозаралар уюштиради, ўқув суҳбатлари, ўйин-машғулотлари ва муаммоларни ҳал қилиш ҳақида суҳбатлар ўтказади. Уларнинг ўқитиш усуллари муайян ҳолатдаги муайян мазмунга мос бўлади. Кейинги дарсларда янги мавзунини бошлашдан аввал ўтилган мавзулар қисқача, умумлаштирилган ҳолда қайтарилиши керак.

Мавзуларга мос тарқатма материаллар ўқувчиларга тарқатилиши лозим. Бу ўқув жараёни ва дарс олиб боришни енгиллаштиради. Мавзуга кирилмай туриб, тарқатма материаллар тарқатилмайди. Уларни мавзуга монанд равишда бирин-кетин тарқатиш, уларни ўқиб чиқиш учун етарли дақиқалар бериш ва ўқувчилар эътиборини ахборотга қаратиш учун кимгадир овоз чиқариб ўқитиш мақсадга мувофиқ бўлади. Шундан сўнг мавзу муҳокамасини бошлаш мумкин бўлади.

Ўзлаштирилган билимларни қайта ишлаш учун топшириқлар бериш. Ўқувчиларга тафаккур қилиш ва қайта ишлаш имкониятини яратувчи топшириқлар ўзлаштирилган билимларни фаол равишда қайта ишлаб бориш учун зарурдир. Улар билимларни қабул қилишнинг нисбий пассив фазасидан сўнг актив фаза келиши учун имконият яратиб беради. Гуруҳларда ишлаш ёки индивидуал равишда топшириқларни ечиш ва натижаларни тақдим этиш

самарали ўқитиш усуллари ҳисобланади. Худди шу ерга уй вазифаларини ҳам киритиш мумкин.

Анализ ва синтезлар. Мавзу таҳлили орқали мавжуд вазият элементлари алоҳида кўриб чиқилиши мумкин. Ушбу ўринда алоҳида хусусиятлар ёки деталлар муҳокама этилиши мумкин.

Мазкур деталларни бир бутун қилиб синтезлаш тўғри тасаввур ҳосил қилиш ва алоқадорликни аниқлаш имконини беради. Бу ерда гап билимнинг алоқадорлик даражаларини аниқлаш тўғрисида бормоқда. Чунки амалиётга яқинлашиш ва ўзлаштирилган билимларни келажакда ишлатиш учун синтез орқали бошқа илм-фан соҳалари билан боғлаш амалга оширилади.

Баҳолаш. Ҳар бир топшириқдан кейин ўқувчилар ўзлари бажарган ишларини баҳолашлари лозим.

Бошқа бир имконият эса натижаларни гуруҳларда очик-ойдин ва самимий муҳокама қилишдан иборатдир. Курс охирида якуний суҳбат учун вақт ажратилиши керак. Бу эса ўз навбатида иштирокчиларнинг натижалари, уларнинг амалга ошган ва ошмаган умидлари, шунингдек, ўқитувчиларнинг ўз натижалари юзасидан мулоҳаза юритишлари учун яхши имкониятдир.

Ўқитувчи ҳам ўз - ўзига «мен мақсадларга эришдимми, йўқми? Нима учун эришмадим?» каби саволларини бериши лозим.

Бунинг учун махсус баҳолаш варағи ишлаб чиқилиши мумкин.

Назарий билимларни бериш:

Қуйидаги 11 та синалган усуллар ўқитишнинг турли-туманлигини кўрсатиб беради. Уларни қўллаш ўқитувчининг ушбу усуллардан тўғри фойдаланиши борасида усул компетенциясига эгалигини намоён қилади.

Берилган ҳолатлар бўйича доимо мақсадга мувофиқ усуллар қўлланилиши керак!

Қуйида ҳар бир усулнинг афзаллик ва салбий томонлари тўғрисида сўз боради.

Маъруза.

Ўқитувчи ўқувчилар гуруҳи олдида туриб, тутилмай далиллар, тушунчалар, тамойиллар ёки усуллар тўғрисида гапирмоқда. У яхши ишлаб чиқилган билимлар тизимини аниқ тушунтириб беради, орада ўқувчилар томонидан саволлар берилиши кутилмайди.

Кенг қамровли мавзу борасидаги ахборотлар берилаётган бўлса, ушбу усулдан фойдаланиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Ўқитувчи учун афзаллик томонлари:

- Катта ахборотларни бериш қисқа вақт ичида амалга ошади.
- Оддий усул ва ташкилий тайёргарликни амалга ошириш мумкин.
- Мантикий кетма-кетликни сақлаб қолиш осон амалга ошади.

Ўқувчилар нуқтаи-назари бўйича салбий томонлар:

- Катта миқдордаги билимларни ўзлаштиришга тўғри келади, хотирада сақлаб қолиш қийин кечади.
- 20 дақиқадан ортиқроқ вақт давомида диққат билан тинглаб ўтириш қийин. Ўқувчилар тез чарчаб қоладилар!
- Турли дастлабки билимлар инobatга оlinиши қийин бўлади.
- Савол бериш мумкин бўлмай қолади.
- Талаблар ҳаддан ташқари oшиб кетади.
- Ўрганиш пассив равишда амалга oшади.

Такдимот.

Ўқитувчи ўқувчилар олдида туриб, реал объектларни, моделларни, иш намуналарини, фотосуратларни, плакат, шунингдек, фильмлар ва диафильмлар каби аудиовизуал воситаларни такдим этмоқда. Такдимот бир пайтнинг ўзида тушунтирилиб берилади.

Бу усулдан фойдаланиш билим беришни кўргазмали, жонли, амалиётга яқин равишда олиб бориш учун ва берилаётган билимларни ўзлаштириш осон кечиши учун мақсадга мувофиқдир.

Афзаллик томонлари:

- Оптик воситалар қабул қилиш қобилиятини ва англашни қўллаб-қувватлайди.
- Усул тайёргарлигини кўриш қийин кечмайди.
- Мантикий кетма-кетликни осон сақлаб қолиш мумкин.
- Ўқувчилар фақатгина бевосита таълим жойларида ўзлаштири-лиши мумкин бўлган реал объектлар ва ҳолатлар тўғрисида таассуротга эга бўладилар.

Салбий томонлари:

- Мунозаралар ташкиллаштирилмаганлиги туфайли билим бериш фақат бир томонлама мулоқот орқали юз беради.
- Тўлдирувчи, қўшимча тадбирлар кўрилмаса, бир ёқлилиқ хавфи туғилади.
- Турли дастлабки билимлар инобатга олинмай қолиши мумкин.
- Ўқитувчи мосламаларни ишлатишни билмаса, мосламаларнинг техник бузилиш хавфи туғилади.
- Ўрганиш пассив кечади.
- 20 дақиқадан ортиқроқ вақт давомида диққат билан тинглаш қийин кечади.

Намойиш.

Ўқитувчи ўқувчилар гуруҳи олдида туриб, асбобдан фойдаланиш ёки машинага хизмат кўрсатиш, шунингдек, маълум ҳолатларда қандай ҳаракат қилиш кераклигини кўрсатмоқда.

Ушбу усул амалий иш ҳаракатларини кўрсатиб бериш керак бўлганда жуда қўл келади.

Афзаллик томонлари:

- Ўқувчилар қайтариб туришлари амалга оширилса, кўплаб қўл кўникмаларини ўргатиш мумкин.
- Нотўғри ҳаракатлар ва хатолар бошидан бошлаб қилинмаслиги ёки тузатилиши мумкин.
- Босқичларнинг тўғри кетма-кетлиги осонлик билан шакллантирилиши мумкин.
- Ўқувчилар детал тажрибаларга ҳам эга бўлишлари мумкин.
- Кўникмаларни турли тезликларда тасвирлаш учун яхши имконият пайдо бўлади.

Салбий томонлари:

- Ўқитувчи қилиши мумкин бўлган хатолар ўқувчиларга ҳам ўтади.
- 20 дақиқадан ортиқроқ вақт давомида диққат билан тинглаб ўтириш қийин кечади.
- Турли дастлабки билимлар инобатга олинмай қолиниши мумкин.
- Ўқитувчи ҳаракатларини ўқувчиларнинг фақатгина озгина қисми кўра олиши мумкин ҳолос.
- Ўқувчиларга қўйилаётган талаб тез ошиб кетиши мумкин.
- Кўп вақт талаб этадиган тайёргарлик керак бўлади.

Изланиш.

Ўқитувчи кузатиш объектларини ўзида мужассам этган топшириқлар тайёрлайди. У ўқувчиларга берилган топшириқларга жавоблар топиш учун муайян соҳага бориб, у билан танишиш топшириғини беради. Ўқитувчи ўқувчиларни кузатиб боради ва гуруҳга раҳбарлик қилади (хавфсизлик чораларини кўриш мақсадида).

Бу усул ўқувчиларни маълум бир муҳитга бошлаб боришга қаратилган самарали усулдир.

Афзаллик томонлари:

- Ўқувчилар диққат билан кузатишни ўрганадилар.
- Ўқувчиларнинг дастлабки билимларини сафарбар қилишлари учун энг яхши имкониятдир.

Салбий томонлари:

- Кўп вақт сарф этилишини талаб этади.
- Ўқувчилар кейинчалик қайта ишланиши керак бўлган тўлиқсиз таассуротга эга бўладилар.

Ўқув сўҳбати.

Ўқитувчи билимларни далил, тушунча, тамойиллар ва усуллар шаклида беради ва тафаккур йўналишига таъсир кўрсатиш учун саволлар беради. У ўқувчилардан жавоблар ва мунозаралар кутади. Бунда барча дидактик тамойиллар инobatга олиниши мумкин. Бу энг кўп қўлланиладиган усулдир.

Бу усулга асосан англаш ва «муносабатлардаги тафаккур» ривожлантирилади.

Афзалликлари:

- Интеллектуал (когнитив) қобилиятларни ривожлантириш жараёни ўқувчилар томонидан тўғридан-тўғри қўллаб-қувватланади.
- Кенг қамровли мавзулар кам босқичларни ўтиш орқали таҳлил қилинади.
- Ўрганишнинг фаол йўли.
- Ўқувчиларнинг дастлабки билимларини сафарбар этиш учун яхши имконият.

Салбий томонлари:

- Нотўғри саволлар усулини ишлатиш хавфи туғилади.
- Ўқитувчи томонидан ўқувчиларга ошиқча, холис бўлмаган баҳо берилиш тенденцияси намоён бўлади.

- Ўқитувчининг шахсий фикрлари ўқувчининг тафаккур қилишига таъсир қилиши хавфи туғилади.

Давра суҳбати.

Ўқитувчи стол-стулларни доира шаклида жойлаштиради, бу эса ҳар бир иштирокчи билан “кўз алоқасини” боғлаш имконини беради. Ўқитувчи тайёрланган мавзунини бошлаб беради ва унга нисбатан фикр-мулоҳазалар, қарорлар билдиришни сўрайди.

Бу усул мулоқот қобилиятини ва қарор чиқариш қобилиятини ривожлантириш учун мақсадга мувофиқдир.

Афзаллик томонлари:

- Мулоқот қилиш жараёни яққол кўринади ва у ўқитувчи томонидан қўллаб-қувватланади.
- Қарор қабул қилиш қобилияти ривожланади, тадбир режалари жорий этилади.
- Ўрганишнинг энг фаол йўлидир
- Ҳар ким қатнашиш лозимлиги масъулиятини ҳис қилади.
- Ўқувчилар тажрибаларини қўллаш учун яхши имконият
- Ижтимоий компетенция ва гуруҳлар позициясини белгилашда яхши йўл.

Салбий томонлари:

- Ўқувчиларга юқори баҳо бериб юбориш мумкин.
- Маълум мавзуга ёпишиб олиш хавфи туғилади.
- Кўп вақт талаб қилиши.

Муаммони мунозара қилиш.

Ўқитувчи муайян муаммо тўғрисида матн тайёрлаб, сабаб ва таъсирларини топиш бўйича топшириқ беради.

Бу усул муаммони ҳал қилиш ва мулоқот қобилиятларини ривожлантириш учун мақсадга мувофиқдир.

Афзаллик томонлари:

- Муайян мавзунини муҳокама қилиш учун интенсив йўллардан бири
- Ўқувчилар сабаб, фарқ ва таъсирларни топишни ўрганадилар.
- Ўқувчилар ўйлашни ўрганадилар.
- Ўқувчиларнинг билим ва тажрибаларини баҳолаш учун яхши имконият.

Салбий томонлари:

- Атрофлича тайёрланган мавзу ва мотивацияни талаб этади.
- Муаммо даражаси ўқувчи даражасига мос келиши керак.
- Кўп вақт талаб қилади.

Муайян вазиятни ўрганиш.

Ўқитувчи муайян ҳолат бўйича мисол келтиради ва бунга нисбатан фикр билдириш, сабаб ва таъсирларни таҳлил қилиш топшириғини беради.

Бу усул муаммони ечиш тафаккурини ривожлантириш учун мақсадга мувофиқдир.

Афзаллик томонлари:

- Муайян мавзунини муҳокама қилиш учун интенсив йўллардан бири
- Ўқувчилар сабаб, фарқ ва таъсирларни топишни ўрганадилар.
- Ўқувчилар ўйлашни ўрганадилар.
- Ўрганишнинг фаол йўли.
- Ўқувчиларнинг билим ва тажрибаларини баҳолаш учун яхши имконият.

Салбий томонлари:

- Яхши тайёрланган ҳолатни талаб этади.
- Муаммо даражаси ўқувчи даражасига мос келиши керак.
- Кўп вақт талаб қилади.

Ўйин-машғулотлар.

Ўқитувчи 2 ёки ундан ортиқ шахснинг умумий кўринишларини тасвирлаб беради. Ўқувчилар уларнинг ролини ўйнаши керак. Сухбатни ёзма олганларидан сўнг, ўқувчилар сухбат ва мавзуларнинг мақсадини очиб

беришлари керак. Сўнгра улар ролларни ўз нуқтаи назарларидан келиб чиқиб ўйнашади. Бошқа ўқувчилар ҳолатни кузатадилар ва баҳолайдилар. Бошқалар эса протокол олиб борадилар. Ўйин-машғулотлар ҳолатни турли нуқтаи-назардан кўриб чиқиш имкониятини яратади.

Афзаллик томонлари:

- Ўқувчилар мавзунини турли нуқтаи-назардан келиб чиққан ҳолда таҳлил қиладилар.
- Улар қарашлар ва ҳулқ тўғрисида ўйлашга ҳаракат қиладилар.
- Ўқувчининг дастлабки билимларини ва тажрибаларини сафарбар этиш учун яхши имконият.

Салбий томонлари:

- Актёрлар ўйнаган роллар тўғрисида яхши тайёрланган ҳужжатлар талаб этилади.
- Танланган мавзу ўқувчи даражасига мос бўлиши керак.
- Саҳнага чиқиш ҳаяжони, ҳалакит беришлар ва нотўғри шахсларни танлаш.

Ўқувчининг ўзи ўрганиши учун туртки бермоқ.

Ўқитувчи ахборотлар беради ва мустақил ўрганиш учун топшириқлар беради.

Ушбу усул мустақил ўрганиш қобилиятини ривожлантириш учун мақсадга мувофиқ ва вазифаларни тайёрлаш асосларини беради.

Афзаллик томонлари:

- Индивидуал ўқув босқичларида билимлар шахслар учун мослаштирилади.
- Билим мустаҳкамланади.
- Мотивлашган бўлса, ўрганиш самарали бўлади.
- Ўрганишнинг фаол йўли.
- Ёзма мулоқот ва ифода этиш қобилиятларини ривожлантириш усуллари.

Салбий томонлари:

- Ўқувчиларга юқори баҳо бериб юбориш мумкин.

- Манбалар ва саволномалар яхши тайёрланган бўлиши керак.
- Етарли вақт, тинч жой ва яхши мотивация зарур.

Модерация (бошқариш).

Ўқитувчи ўқувчилар олдида муаммо ҳақида сўзламокда. У қўйган саволларга ўқувчилар очиқ ва самимий жавоб беришлари керак. Ўқитувчи жавобларни баҳоламайди ва уларни шарҳсиз қолдиради. Жавоб бериш учун турли рангдаги карточкаларни беради. Ўқувчиларнинг жавоблари ёзилган бу рангли қоғозлар пинванд доскасига ёпиштирилади.

Бу усуллар ижодий тафаккурни ривожлантириш учун мақсадга мувофиқдир.

Афзаллик томонлари:

- Мунозара визуаллаштириб борилади.
- Натижалар баҳоланмаслиги ғоялар шаклланишига олиб келади.
- Ўқувчиларнинг барчаси иштирок этади.
- Барча ўқувчиларнинг тажрибалари масала ечимида ўз аксини топади.

Салбий томонлари:

- Кўп вақт талаб этади.
- Модераторлик материали етарли даражада тайёрланиши лозим.
- Синфхоналар модерация учун ташкил этилиб берилиши керак.
- Муаммо ўқувчи даражасига мос келиши керак.

III. ТАДҚИҚОТ НАТИЖАЛАРИ

3.1. Таълимнинг ташкилий шакллари.

Таълим технологияларини лойиҳалаштиришда биз учун муҳими, ўқув жараёнининг тартиби ва режими эмас. Бизни кўпроқ, таълим олувчилар билан ҳамкорликдаги фаолиятимизнинг ташқи ифодаси сифатида, унинг ташкилий шакли қизиқтиради.

Бизнинг таълим олувчилар билан ҳамкорликдаги фаолиятимиз, синф-дарс тизими доирасида, таълимни ташкиллаштириш шакллари куйидагиларида ўз ифодасини топади:

- фронтал иш барча таълим олувчилар билан бир вақтда ишлаш;
- гуруҳларда ишлаш:
 - - статик жуфтликларда ишлаш;
 - - гуруҳларда ишлаш;
 - - гуруҳлараро иш;
- индивидуал ишлаш.

Ушбу ташкилий шаклларнинг ҳар бири жамоавий ва индивидуал таълимни биргаликдаги олиб боришни турлилиги, таълим олувчиларнинг

мустақиллик даражасини турлилиги, биз томондан ўқитиш жараёнини бошқаришни турлилиги ва бошқалар билан тавсифланади.

Уларнинг қиёсий тавсифини 3.1.1 - жадвалда кўрсатишга ҳаракат қилдик.

3.1.1-жадвал

Таълимнинг ташкилий шакллари қиёсий тавсифи

Таълим шакллари	Характерологик хусусиятлари	
Фронтал	• ўқув машғулотининг аниқлиги ва тартиблилиги таъминланади. • ўқув гуруҳининг жамоаси бир бутун сифатида ишлайди. • тежамлилик - таълим берувчи бир вақтнинг ўзида барча таълим олувчилар билан ишлайди.	• таълим олувчи - таълим бериш объекти. • таълим бериш ялпи характерга эга - таълим олувчилар билан индивидуал таълим-тарбия ишлариини олиб бориш имконияти бўлмайди. • таълим берувчи барчани бир вақтда бир хил дастур бўйича ўқитади, ҳар бир таълим олувчини тайёргарлик ва ривожланиш даражаси, ўқиш имкониятлари ҳисобга олинмайди. • «ўртача ўқувчи» га ёндошилади: таъли олувчиларнинг қобилиятлари бараварлаштирилади, ўртача ҳолга келтирилади. • таълим олувчилар ўзаро деярли мулоқотда бўлмайдилар ва ҳамкорлик қилмайдилар - ҳар бири ўзи учун ишлайди.
Гуруҳли	• таълим олувчи - таълим субъект ива объекти ҳисобланади. • гуруҳдаги иш, ҳар бир аъзосини имконияти, қобилияти ва ишлаш тезлигини ўзаро ёрдам ва ўзаро назорат қилишни ҳисобга олган	• таълим, гуруҳда ишни бажаришга ва уни натижаларини олишга маълум вақтни сарфлашни талаб қилади. • кўп меҳнатни талаб

	ҳолда вазифаларни тақсимлаш асосида ташкиллаштирилади. • ҳамкорликда ишлашда гуруҳнинг ҳар бир аъзосини тажрибаси бошқаларни тўлдиради, материални ўзлаштиришга ёрдам беради. • гуруҳ аъзолари ва гуруҳлар ўртасида таълим олувчиларни фаолиятини, уларнинг мустақилигини, мулоқотда бўлишини ҳамкорлигини, ўзаро боғлиқ муносабат-ларда маъсулиятни сезишни таъминлайди. • ҳар бир аъзо ўзи учун ва бошқалар учун ҳам ишлайди. • натижалар, индивидуал иш пайтидагига нисбатан, кам вақт сарфланган ҳолда олинади. • гуруҳда ҳамкорликда ишлаш туфайли олинadиган натижалар, таълим олувчилар вазифасини алоҳида бажарганга нисбатан анча юқори бўлади.	килади, яъни таълим берувчи тайёргарлик учун кўп меҳнат қилиши керак. • нотўғри ташкил қилинганда ўқув жараёни назоратдан чиқиб кетиши ва бошқариб бўлмайдиган тус олиши мумкин.
Индивидуал	• таълим олувчиларни юқори даражада мустақил бўлишини таъминлайди. • таълим олувчини максимал ривожланишини, тайёргарлик, ривожланиш, қобилият ва билиш имкониятларини даражасини максимал ҳисобга олган ҳолда таълимни индивидуаллаштиришни таъминлайди. • таълим олувчининг кучи ва тайёргарлик даражаси бўйича ҳар бирини таълим олиш тезлиги бошқарилади. • ҳар бир таълим олувчига мутаносиб индивидуал ёрдам беришни таъминлайди.	• кўп меҳнатни талаб қилади, яъни таълим берувчи: индивидуал вазифаларни ишлаб чиқиши, уларни амалга оширишга ёрдам бериши, назорат қилиши ва баҳолаши учун кўп меҳнат сарфлаши керак. • тежамкор эмас: таълим берувчи фақат битта таълим олувчи билан ишлайди.

Кўриниб турибдики таълимнинг ташкилий шакллари ҳар бирини ижобий ва салбий томонлари мавжуд.

3.1. 2 - жадвал

Таълимнинг ташкилий шакллари ва таълим мақсадлари

Таълим мақсадлари	Таълимнинг ташкилий шакллари		
	Фронтал	Гуруҳли	Индивидуал
• таълим бериш: - янги материални ўрганиш; - ўқув материални қайтари ва мустаҳкамлаш; - билимларни чуқурлаштириш; - конкрет ўқув материал бўйича билим-лардаги камчиликларни тўлдириш. • Шакллантириш: - маҳорат ва кўникмаларни; - усулларни амалга ошириш тажрибасини; - ижодий фаолиятни; - мустақил таълим кўникмаларини; - коммуникативликни; - ўз фаолияти ва бутун гуруҳ фаолияти учун маъсулиятни. • Ривожлантириш: - билишга нисбатан қизиқишни; - ўз фикрини ифода этиш қобилиятини; - маҳсулдор тафаккурлашни, олинган билимларни амалда қўллашни; - мустақилликни; - жамоада ҳамкорликда ишлашга тайёр-ликни ва қобилиятни.	+ + + + + + + + + + + + + +	+ + + + + + + + + + + + + +	+ + + + + + + + + + + + + +

3.1.3 - жадвал

Таълим беришнинг ташкилий шакллари ва усуларининг нисбати

Таълим мақсадлари	Таълимнинг ташкилий шакллари		
	Фронтал	Гуруҳли	Индивидуал
Маъруза, ҳикоя	+		
Тушунтириш	+	+	+
Намойиш, иллюстрация, видеоусул	+		
Китоб билан ишлаш	+	+	+
Лаборатория иши	+	+	+
Машқ	+		
Ўқув суҳбати	+		
Давра суҳбати	+	+	
Баҳс	+	+	
Мияга ҳужум		+	
Ишчанлик ва ролли ўйин		+	
Муаммоли вазиятлар усули		+	
Индивидуал (Амалий) усул		+	
Лойиҳалар усули	+	+	
«Пинванд» техникаси			
«Давра столи» техникаси			

Таълим технологияларини лойиҳалаштириш пайтида бизниг танлов ишларимиз нималарга асосланиши керак?

Таълимнинг ташкилий шаклларини танлаш пайтида биз, авваломбор уларни таълим мақсадлари (3.1.2 - жадвал) ва таълим усуллари (3.1.3 - жадвал) нисбатидан келиб чиқамиз.

Замонавий таълим технологияларини лойиҳалаштириш пайтида биз гуруҳ бўлиб ишлашни танлаймиз. Лекин бунда, таълим бериш усулларига боғлиқ ҳолда, уни қўйилган таълим мақсадларига, режалаштирилган натижаларга ва бошқаларга мос келиши ҳисобга олинади.

Гуруҳларда ишлаш - таълим олувчиларнинг фаолиятини ташкил қилишнинг шундай шаклики, у ўқув гуруҳларини, маълум бир вазифани ҳамкорликда очиб учун вақтинчалик микрогуруҳларга ажратишни талаб қилади. Таълим олувчиларга, қўйилган вазифанинг мазмунини, уни ечиш йўллари ва усуллари белгилашни муҳокама қилиш таклиф қилинади. Бунда илгари сурилаётган таклифларни ҳамкорликда баҳолаш орқали уларни амалга ошириш, бажарилган ишларни биргаликда таҳлил қилиш, ҳамкорликда топилган натижани олдин шакллантириб, сўнгга тақдим этиш сўралади.

Биз билиш фаолиятини гуруҳларда ташкил қилишга мойиллик билдирамыз:

- ўқув машғулотларида гуруҳларда ишлаш шакли, фақат деярли барча дидактик масалаларни ечишда қўлланиши мумкин бўлгани учун эмас (2-жадвалга қаранг);
- ёки таълим беришнинг барча фаол усуллари амалга оширишни таъминлангани учун эмас (3-жадвални қаранг);
- ёки таълим беришнинг ушбу ташкилий шакли, таълим олувчиларнинг жамоавий билим олиш фаолиятини, уларни индивидуал хусусиятларини максимал ҳисобга олиш ва фойдаланиш пайтида амалга оширишни таъминлагани учун эмас (1-жадвални қаранг);
- ва нафақат, у таълим олувчиларда ҳам мустақиллик даражасининг юқори бўлишини таъминлангани учун эмас (1-жадвалга қаранг).

Гуруҳларга бўлиниб ишлаш, замонавий ижтимоий-иқтисодий шароитларда, долзарб педагогик, психологик ва ижтимоий мақсадларга эришишни таъминлайди.

3.2. Гуруҳларда ишни ташкил қилиш

Ўқув жараёнининг технологик картаси билан, таълимнинг гуруҳли шаклидан фойдаланган ҳолда танишиб чиқиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Бу таълимнинг ушбу ташкилий шаклини амалга ошириш жараёнини ёрқин кўз олдимизга келтириш имкониятини беради (3.2.1-жадвал).

3.2.1- жадвал

[illegible]

	тарқатади. Вазифани бажариш пайтида қандай қўшимча материаллардан фойдаланиш мумкинлигини (зарурати бўлса) тушунтирилади. Вазифани бажариш бўйича йўриқномани тарқатади ёки доскага ёзиб қўяди. Ушбу йўриқномани таълим олувчилар билан муҳокама қилади ва уни ҳамма тушунганига ишонч ҳосил қилади	йўриқнома билан танишадилар.
III - босқич. Гуруҳда ишлаш	Ишни координация қилади, танқидий фикрлар билдиради, шарҳлайди. Таҳлилий ҳарактерга эга саволлар беради. Саволларга жавоб беради. Бахсларни ва иш тартибини бошқаради. Зарурати бўлганда алоҳида таълим олувчиларга ва бутун гуруҳга ёрдам беради.	Гуруҳ ишини режалаштиради. Гуруҳнинг ичида ишни тақсимлайди. Вазифани индивидуал равишда бажарадилар. Индивидуал натижаларни муҳокама қиладилар. Гуруҳ томонидан бажарилган вазифага яқун ясайдилар. Гуруҳ ишининг натижалари ва қўйилган вазифага эришганлик тўғрисида умумий хулосани шакллантирадилар. Гуруҳларнинг вакиллари ишнинг натижалари тўғрисида ахборот

		берадилар.
IV-босқич. Якун яшаш, таҳлил қилиш ва баҳолаш.	Гуруҳ вакиллариға, ишнинг натижалари тўғрисида ахборот беришни, уларни ҳамкорликда муҳокама қилиш ва баҳолашни таклиф қилади. Гуруҳ ишини таҳлил қилади, вазифани бажариш натижалариға якун ясайди, қўйилган мақсадға эришганлик тўғрисида хулоса чиқаради.	Гуруҳларнинг вакиллари ишнинг натижалари тўғрисида ахборот берадилар.

3.3. Таълимни ташкил қилишнинг гуруҳли шаклларида амалиётда фойдаланиш.

Ушбу бўлимда биз, ўқув машғулоти мисолида дарс бериш ва ўқиш жараёнида гуруҳларда ишлаш усулидан қандай фойдаланиш мумкинлигини кўрсатиб борамиз.

Ёзма «Давра суҳбати» гуруҳларида иш техникасидан фойдаланган ҳолда ўқув машғулотини ўтказиш.

Ёзма «Давра суҳбати» - таълим техникси бўлиб, унда қоғоз ва ручка, ундан катта бўлмаган «айлана стол» гуруҳининг қатнашчилари ўртасида доимо, айлана бўйлаб узатиб турилади. Масалан бита қатнашчи бирон-бир гояни ёзади, кейин эса, қоғоз билан ручкани қўшнисига узатади. У эса ушбу қоғозга ўзининг фикр-мулоҳазаларини ёзиб, кейинги ўқувчига узатади. Ушбу ишнинг вариантларидан бирида, ҳар бир қатнашчи маълум бир белгиланган рангда ёзиши мумкин. Бу кўриш орқали, ҳар бир қатнашчини, умумий фикрни шакллантиришга қўшган улушини ҳис қилишни кучайтиради ҳамда таълим берувчига ҳар бир ўқувчини қандай қатнашаётганлигини билишга ва белгилаб қўйишга имконият яратади.

Оғзаки «Давра суҳбати» - таълим техникаси бўлиб, олдингисига ўхшаш, аммо оғзаки шаклда ўтказилади. Ҳар бир қатнашчи, навбат билан, олдинги қатнашчи билдирган гояни илғаб олиб, уни ривожлантиради.

Мақсадлар:

- ўргатиш - ўргатиш усули билан ўтилган мавзу бўйича билимларни чуқурлаштириш ва аниқлаштириш;
- бор билимларни мобилизация қилиш ва улардан турли шароитларда фойдаланиш, ўз фикрини қисқа ва аргументлар билан баён қилиш маҳоратини шакллантириш;
- тарбиялаш: гуруҳда ишлаш кўникмаларини, хулқ-атвор ва шахслар ўртасида мулоқот қилиш маданиятини шакллантириш.

Натижа:

Таълим олувчилар, аниқ ўқув мавзуси бўйича жамоа билан биргаликда консультация оладилар;

ўз билимларини қисқа ва аргументлар билан баён эта оладилар. Кичик ва катта гуруҳларда ишлашга мослашадилар.

Ўқув материаллари:

Қатнашчиларнинг сонига мос ҳолда конвертлар, қаламлар, ручкалар, 5А см. ли қоғоз, конвертларни узатиш схемаси.

3.3.1-жадвал

Ёзма «Давра суҳбати» техникаси қўлланиладиган ўқув машғулотининг технологик картаси

Ишнинг босқичлари ва мазмуни	Фаолият	
	Таълим берувчини	Таълим олувчини
I босқич. Тайёргарлик	Ўқув машғулотининг мақсад ва натижаларини шакллантиради, уни баҳолаш меъзонларини белгилайди. Керакли ўқув материалларини тайёрлайди. Гуруҳлар таркибини режалаштиради. Машғулот бошланишидан олдин, столларни, гуруҳларнинг ишлаши учун қулай тарзда ўрнатишни ташкил	Гуруҳларда ишлаш учун аудиторияни тайёрлайдилар.

	қилади.	
II босқич. Кириш.	Ўқув машғулоти ўтказиш қоидалари, ишнинг мақсадлари ва баҳолаш мезонлари билан таништилади. Таълим олувчиларни 2-3 та гуруҳга бўлади. Аудитория бўйлаб конвертларнинг ҳаракат схемасини белгилайди ва кўрсатади. Конвертларни ҳаракатлантиришни репетиция қилдилади. Жавобларни тайёрлаш ва ёзиш учун ажратилган вақт белгиланади.	Ишни бажаришга киришишади.
III босқич. Гуруҳда ишлаш	Таълим олувчилар вазифани тушунганликларига иқдор бўлиш учун, мавзунини ўрганиш пайтида, улар қайси саволларга жавоб олмаганлари тўғрисида сўрайди. Ҳар бир қатнашчидан ўзи учун энг муҳим бўлган битта саволни ифода қилишни таклиф қилади. Биронта таълим олувчидан ўзининг ана шу саволини айтишни, бошқалардан эса, унга жавоб беришни таклиф қилади. Бир неча жавобларни эшитгандан сўнг, зарурати бўлса, савол ва жавобларни таҳрир қилади. Таълим олувчилар вазифани тушунганликларига ишонч ҳосил қилгандан сўнг, ишни бошлашга рухсат беради.	Таълим олувчилар саволлар берадилар ва уларга жавоб берадилар.

IV босқич. Ишни бажариш..	Ишни координация қилади. Фикр-мулоҳазалар билдирилади, шарҳлайди. Таҳлилий ҳарактердаги саволларни беради. Саволларга жавоб беради. Баҳсларни ва ишни бошқаради. Зарурати бўлганда таълим олувчиларга ёки бутун гуруҳга ёрдам беради.	- Конвертларда ўзларининг белгисини чизади; - саволларни ёзадилар; - конвертни чап томондаги қўшнисига узатади; - ўнг томондаги қўшнисидан конвертни олади, жавобни варақга ёзади, уни конвертга солиб чап томондаги қўшнисига узатади. Бунда, конвертнинг ичидаги жавобларни ўқиш манн этилган қоидага риоя қиладилар.
V босқич. Ишни тугаллаш. Гуруҳларда ишга якун ясаш, таҳлил қилиш, баҳолаш.	Ҳамма қатнашчилар, ичида жавоблар ёзилган ўзининг конвертини олгандан сўнг, ишни тугатишларини сўрайди. Конвертни очиб, ичидаги жавоблар билан танишишни сўрайди.	Жавоблар билан танишадилар. Қўйилган саволларга берилган жавоблар уларни қанчалик қониқтирганлигини аниқлайдилар. Гуруҳ олдида ўз саволларини ўқийдилар. Унга ўртоқлари таклиф қилган вариантлардан умумлаштирилган

		жавоб берадилар.
VI босқич. Натижаларни таҳлил қилиш.	Гуруҳнинг умумий ишини баҳолайди. Таълим олувчилар томонидан қандай саволлар берилганини таҳлил қилади ва ўзи учун ушбу мавзунини ўқитиш технологиясига қандай ўзгартиришлар киритилиши лозимлиги тўғрисида хулосалар чиқарилади.	Гуруҳнинг вакиллари саволлар ва жавоб-ларни йиғиб оладилар, умумлаштирадилар. Умумлаштирилган хулосани барчага эълон қиладилар.

3.4. Инновацион технологиялар ёрдамида таълим самарадорлигини ошириш йўллари

ИННОВАЦИЯ (инглизча innovation)- янгилик киритиш, янгиликдир.

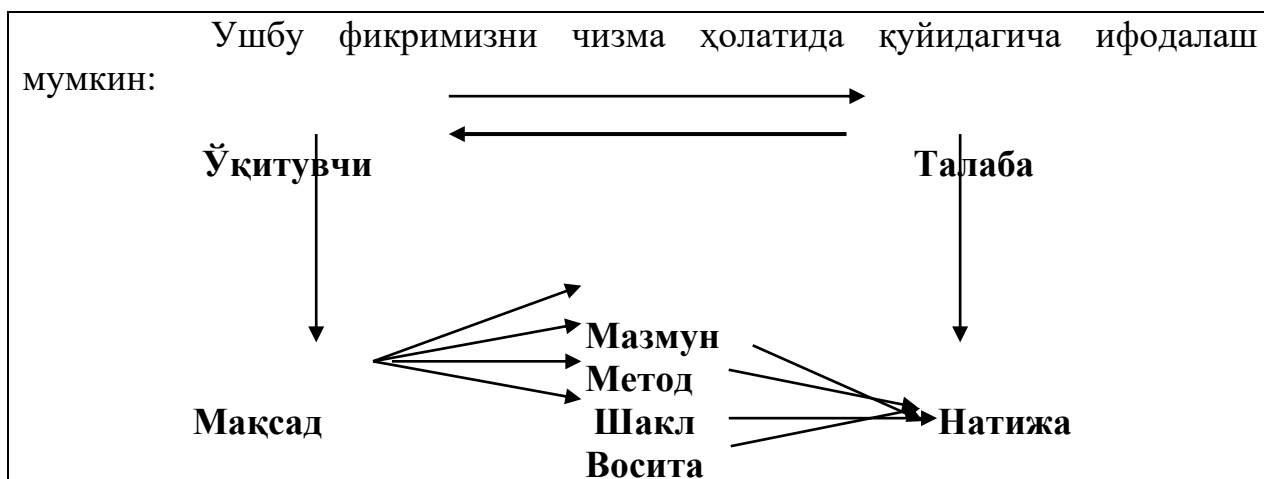
Инновацион технологиялар педагогик жараён ҳамда ўқитувчи ва талаба фаолиятига янгилик, ўзгаришлар киритиш бўлиб, уни амалга оширишда асосан интерактив методлардан тўлиқ фойдаланилади.

Интерактив методлар - бу жамоа бўлиб фикрлаш деб юритилади, яъни педагогик таъсир этиш усуллари бўлиб таълим мазмунининг таркибий қисми ҳисобланади. Бу методларнинг ўзига хослиги шундаки, улар фақат педагог ўқувчи - талабаларнинг биргаликда фаолият кўрсатиши орқали амалга оширилади.

Бундай педагогик ҳамкорлик жараёни ўзига хос хусусиятларга эга бўлиб, уларга қуйидагилар киради:

- Ўқувчи-талабанинг дарс давомида бефарқ бўлмаслигига, мустақил фикрлаш, ижод этиш ва изланишга мажбур этиш;
- Ўқувчи талабаларни ўқув жараёнида билимга бўлган қизиқишларини доимий равишда бўлишини таъминлаш;
- Ўқувчи талабанинг билимга бўлган қизиқишини мустақил равишда ҳар бир масалага ижодий ёндошган ҳолда кучайтириши;
- Педагог ва ўқувчи талабанинг ҳаммаша ҳамкорликдаги фаолиятини ташкил этилиши.

Педагогик технологиялар масалалари, муаммоларини ўрганаётган ўқувчилар, илмий тадқиқотчилар, амалиётчиларнинг фикрича, педагогик технология-бу фақат ахборот технологияси билан боғлиқ, ҳамда ўқитиш жараёнида қўлланиши зарур бўлган техник воситалар, компьютер, масофали ўқиш ёки турли хил техникалардан фойдаланиш деб белгиланади. Бизнинг фикримизча, педагогик технологиянинг энг асосий негизи-бу ўқитувчи ва талабанинг белгиланган мақсаддан кафолатланган натижага ҳамкорликда эришишлари учун танланган технологияларига боғлиқ деб ҳисоблаймиз, яъни ўқитиш жараёнида, мақсад бўйича кафолатланган натижага эришишда қўлланиладиган ҳар-бир таълим технологияси ўқитувчи ва талаба ўртасида ҳамкорлик фаолиятини ташкил эта олса, ҳар иккаласи ижобий натижага эриша олса, ўқув жараёнида талабалар мустақил фикрлай олсалар, ижодий ишлай олсалар, излансалар, таҳлил эта олсалар, ўзлари хулоса қила олсалар, ўзларига, гуруҳга, гуруҳ эса уларга баҳо бера олса, ўқитувчи эса уларнинг бундай фаолиятлари учун имконият ва шароит ярата олса, бизнинг фикримизча, ана шу, ўқитиш жараёнининг асоси ҳисобланади. Ҳар бир дарс, мавзу, ўқув предметининг ўзига хос технологияси бор, яъни ўқув жараёнидаги педагогик технология-бу якка тартибдаги жараён бўлиб, у талабанинг эҳтиёжидан келиб чиққан ҳолда бир мақсадга йўналтирилган, олдиндан лойиҳалаштирилган ва кафолатланган натижа беришга қаратилган педагогик жараёндир.

Юқоридаги чизмадан кўриниб турибдики, мақсадни амалга ошириш ва кафолатланган натижага эришиш, ҳам ўқитувчи, ҳам талабанинг ҳамкорликдаги фаолияти ҳамда улар қўйган мақсад, танлаган мазмун, метод, шакл, воситага, яъни технологияга боғлиқ. Ўқитувчи ва талабанинг мақсаддан натижага эришишида қандай технологияни танлашлари улар ихтиёрида, чунки ҳар иккала томоннинг асосий мақсади аниқ натижага эришишга қаратилган. Бунда талабаларнинг билим савияси, гуруҳ характери, шароитга қараб ишлатиладиган технология танланади, масалан натижага эришиш учун балким, компьютер билан ишлаш лозимдир, балким фильм, тарқатма материал, чизма ва плакатлар, турли адабиётлар, ахборот технологияси керак бўлар. Булар барчаси ўқитувчи ва талабага боғлиқ.

3.5. Технологик карта ўқув жараёнини лойиҳалаштиришнинг асоси.

Ўқитиш жараёнини олдиндан лойиҳалаштириш зарур, бу жараёнда ўқитувчи ўқув предметининг ўзига хос томонини, жой ва шароитни, ўқитишнинг техник воситаларини, энг асосийси, талабанинг имконияти ва эҳтиёжини ҳамда ҳамкорликдаги фаолиятини ташкил эта олишини ҳисобга олиши керак, шундагина керакли кафолатланган натижага эришиш мумкин. Қисқа қилиб айтганда, талабани таълимнинг марказига олиб чиқиш керак.

Ўқитувчи томонидан ҳар бир дарсни яхлит ҳолатда кўра билиш ва уни тасаввур этиш учун бўлажак дарс жараёнини лойиҳалаштириб олиш керак. Бунда ўқитувчига у томонидан бўлажак дарсни технологик картасини тузиб олиш катта аҳамиятга эгадир. Чунки дарснинг технологик картаси ҳар бир мавзу, ҳар-бир дарс учун ўқитилаётган предмет, фаннинг хусусиятидан, талабаларнинг имконияти ва эҳтиёжидан келиб чиққан ҳолда тузилади.

Бундай технологик картани тузиш осон эмас, чунки бунинг учун ўқитувчи педагогика, психология, хусусий методика, педагогик ва ахборот технологияларидан хабардор бўлиши, шунингдек, жуда кўп методларни

билиши керак бўлади. Ҳар бир дарснинг ранг-баранг, қизиқарли бўлиши аввалдан пухта ўйлаб тузилган дарснинг лойиҳалаштирилган технологик картасига боғлиқ. Дарснинг технологик картасини қай кўринишда ёки шаклда тузиш, бу ўқитувчининг тажрибаси, қўйган мақсади ва ихтиёрига боғлиқ. Технологик карта қандай тузилган бўлмасин, унда дарс жараёни яхлит ҳолда акс этган бўлиши ҳамда аниқ белгиланган мақсад, вазифа ва кафолатланган натижа, дарс жараёнини ташкил этишнинг технологияси тўлиқ ўз ифодасини топган бўлиши керак. Технологик картанинг тузилиши ўқитувчини дарснинг кенгайтирилган конспектини ёзишдан холос этади, чунки бундай картада дарс жараёнининг барча қирралари ўз аксини топади.

Қуйида биз «Педагогика» фанидан «Таълим методлари» мавзуси бўйича ўтказиладиган дарснинг олдиндан лойиҳалаштирилган технологик картасини сизга ҳавола қиламиз.

Технологик картада таълим берувчи ва таълим олувчилар фаолияти (ўқув жараёни) босқичларининг кетма-кетлиги ва мазмуни ҳамда уларда қўлланиладиган воситалар тавсифланади. Технологик карта бўлажак мутахассисларнинг мустақил ишлашига ва таълим жараёнини назорат қилишга ёрдам беради.

Технологик карта мазмунини фаолият (технологик босқичлар) ташкил этади ва улар қуйидаги кетма-кетликда амалга оширилади:

- таълим олувчиларга ўрганилиши керак бўлган мавзунини эълон қилиш. Унинг мантиқий-тузилмавий тартибини намойиш қилиш ва шарҳлаш. Янги материал билан таништириш;
- ўқув элементларини ўрганиш кетма-кетлиги ва усулларини баён қилиш;
- таълим олувчилар эгаллаши лозим бўлган билим, малака ва кўникмалар тўғрисида ахборот бериш;

- тестлар ва амалий топшириқларнинг вариантларини, уларни баҳолаш мезонларини тақдим этиш, яъни якуний назоратнинг «очиқлигини» таъминлаш;

- ўзлаштирилган билимларнинг таълим жараёнида ёки келгуси касбий фаолиятда қерда керак бўлиши тўғрисида ахборот бериш.

Бу ҳолда «таълим берувчи-таълим олувчи» нинг ўзаро муносабатидаги муаммо ҳам ҳал этилади. Таълим олувчи таълим берувчининг тайёр билимлар билан қуроллантирадиган таъсир объектидан мустақил ўқув фаолиятининг субъектига айланади. У мустақил билим олишга ва ўзининг ўқув фаолиятини режалаштиришга, унинг натижаларига эришиш даражасини белгилашга қизиқтирилади.

Ўқитувчи томонидан ўзи ўқитаётган фаннинг ҳар бир мавзуси, ҳар бир дарс машғулотини бўйича тузилган юқоридаги каби технологик карта унга ўз фани, предметини яхлит ҳолда тасаввур этиб ёндошишга, тушунишига (бир семестр, бир ўқув йили бўйича), яхлит ўқув жараёнининг бошланиши, мақсадидан тортиб, эришиладиган натижасини кўра олишига ёрдам беради. Айниқса, технологик картани талабанинг имконияти, эҳтиёжидан келиб чиққан ҳолда тузилиши, уни шахс сифатида таълимнинг марказига олиб чиқишга имкон яратади. Бу эса ўқитишнинг самарадорлигини оширишга олиб келади.

ТЕХНОЛОГИК КАРТА

Мавзу	Таълим методлари
Мақсад ва вазифалар	Талабаларга таълим методлари ҳақида тушунча бериш. Мавзуга доир тарқатма материаллар талабалар томонидан яқка ва гуруҳ ҳолатида ўзлаштиришлари ҳамда суҳбат-мунозара орқали тарқатма материалларда келтирилган маълумотларни қай даражада ўзлаштирилганлигини назорат қилиш, ўтилган мавзунини мустаҳкамлаш, баҳолаш.
Ўқув жараёнининг	Таълим методлари: оғзаки, кўргазмали, амалий, репродуктив ва муаммоли - изланиш, индуктив, дедуктив,

<i>мазмун</i>	ўқувчиларни рағбатлантириш ва танбеҳ бериш, назорат ва ўз-ўзини назорат қилиш методлари, таълим методларининг қўлланилиши ва уларни танлаш.
<i>Ўқув жараёнини амалга ошириш технологияси.</i>	Метод: Оғзаки баён қилиш, суҳбат, мунозара. «Лойиҳа» технологияси. Шакл: Амалий машғулот. Кичик гуруҳларда ишлаш. Восита: Тарқатма материаллар, доска. Усул: Тайёр ёзма материаллар асосида. Назорат: Савол-жавоб, кузатиш. Баҳолаш: Рағбатлантириш. Рейтинг тизими.
<i>Кутиладиган натижалар</i>	Ўқитувчи: Бир вақтнинг ўзида кўпчилик талабалар баҳоланади. Мавзу қисқа вақт ичида барча талабалар томонидан ўзлаштирилади. Талабалар фаоллигини оширади ва қизиқишини кучайтиради. Ўз мақсадига эришади. Талаба: Янги билимларни ўзлаштиради. Якка ва гуруҳ ҳолида ишлашни ўрганади. Нутқи ривожланади, хотираси мустаҳкамланади. Қисқа вақт ичида кўп фикрга эга бўлади ва ўзини назорат қилади.
<i>Келгуси режалар (таҳлил, ўзгаришлар)</i>	Ўқитувчи: Педагогик технологияларни ўрганиш, ўзлаштириш, ўқув жараёнига тадбиқ этиш ва такомиллаштириш. Ўз устида ишлаш. Педагогик маҳоратини ошириш. Мавзунини ҳаётини мисоллар билан тушунтириш. Талаба: Берилган матн билан мутақил ишлашни ўрганиш. Ўз фикрини раво баён қила олиш. Китоб ва дарсликлар билан ишлаш. Ўзгалар фикрини эшитишга ва ўзгалар фикрини ҳурмат қилишга ўрганиш, хулоса чиқаришга ўрганиш. Қўшимча материаллар излаш ва топиш.

Ўқитиш жараёнида талабаларга шахс сифатида қаралиши, турли педагогик технологиялар ҳамда замонавий методларни қўлланилиши уларни мустақил, эркин фикрлашга, изланишга, ҳар бир масалага ижодий ёндоқиш, масъулиятни сезиш, илмий тадқиқот ишларини олиб бориш, таҳлил қилиш, илмий адабиётлардан унумли фойдаланишга, энг асосийси, ўқишга, фанга, педагогга ўзи танланган касбига бўлган қизиқишларини кучайтиради.

Бундай натижага эришиш амалиётда ўқув жараёнида инновацион ва ахборот технологияларни қўллашни тақозо этади. Улар жуда хилма-хилдир. Биз улардан баъзилари ҳақида тўхталиб ўтамиз ва уларни ўтказиш тартиби ҳақида тўхталиб ўтамиз. Ушбу келтирилган замонавий методлар, ёки ўқитишнинг самарасини оширишга ёрдам берувчи технологик тренинглар талабаларда мантиқий, ақлий, ижодий, танқидий, мустақил фикрлашни шакллантиришга, қобилиятларини ривожлантиришга, рақобат-бардош, етук мутахассис бўлишларига, ҳамда мутахассисларга керакли бўлган касбий фазилатларни тарбиялашга ёрдам беради.

Биз қуйида ўқитиш жараёнида қўллаш мумкин бўлган баъзи бир тренинглар (технологияларни) тавсифлаб, баъзиларини ўтказиш тартиби тўғрисида методик тавсия бериб ўтамиз:

«ТАРМОҚЛАР» методи - талабани мантиқий фикрлаш, умумий фикр доирасини кенгайтириш, мустақил равишда адабиётлардан фойдаланишни ўргатишга қаратилган.

«3x4» технологияси - талабаларни эркин фикрлаш, кенг доирада турли ғояларни бера олиши, таълим жараёнида яқка, кичик гуруҳ ҳолда таҳлил этиб, хулоса чиқара олиши, таъриф бера олишига қаратилган.

«БЛИЦ-ЎЙИН» методи - ҳаракатлар кетма-кетлигини тўғри ташкил этишга, мантиқий фикрлашга, ўрганаётган предмети асосида кўп, хилма-хил фикрлардан, маълумотлардан кераклигини танлаб олишни ўргатишга қаратилган.

«БУМЕРАНГ» техникаси - ўқитувчи талабаларни дарс жараёнида, дарсдан ташқарида турли адабиётлар, матнлар билан ишлаш, ўрганилган материални ёдида сақлаб қолиш, сўзлаб бера олиш, фикрини эркин ҳолда баён эта олиш ҳамда бир дарс давомида барча талабаларни баҳолай олишга қаратилган.

«МУЛОҚОТ» техникасининг аудитория диққатини ўзига жалб этиш, дарс жараёнида ҳамкорликда фаолият кўрсатишга, уни ташкил этишни ўргатишга қаратилган.

3.6. ТРЕНИНГ «МУЛОҚОТ»

Тренинг ҳақида тушунча:

Ушбу тренинг ўқувчи-талабаларга дарс жараёнида мустақил фикрлашга ўз фикрларини эркин ҳолда баён эта олишга ҳамда уларда баҳслашиш маданиятини тарбиялашга қаратилган бўлиб, одатда бундай машғулот тингловчиларни кичик гуруҳларга бўлган ҳолда ўтказилади.

МАҚСАД.

Танланган мавзу, муаммо асосида тингловчиларнинг фикрларини ҳамда ушбу мавзуга бўлган муносабатларни аниқлаш, мустақил ҳолда умумий бир фикрга келишларига ва тўғри ҳулоса чиқаришларига ёрдам бериш, эркин ҳолда баҳслашишларига шароит яратиш.

ЎТКАЗИШ ТАРТИБИ.

Тренер машғулотни бошлашдан аввал тингловчиларни мулоқот, баҳс мунозарани ўтказишга қўйилган талаблар, қоидалар билан тушунтиради, сўнгра ушбу тренинг босқичма-босқич ўтказилишини тушунтиради.

1 - босқич.

Тренер машғулотни ўтказиладиган мулоқотнинг мавзусини аниқлашдан бошлайди, масалан, «Сиз қайси маданият тарафдорисиз: Шарқ ёки Европа?». Шу мавзунини ўртага ташлаб тингловчилардан Шарқ маданияти ва Европа маданияти тарафдорларини аниқлаб олади. Уларни шу тартибда гуруҳларга бўлади.

2 - босқич.

Ҳар бир гуруҳдаги тингловчилар ўз мавзулари асосида керакли материаллар: далиллар, мисоллар, аниқ фикрлар, ўз фикрларини тасдиқловчи кўргазмалар, материаллар, имкони бўлса видеофильм, мақолалар, мутафаккур ва олимларнинг сўзлари ва бошқаларини тайёрлайдилар. Гуруҳдан бир

кишиини ҳимоя учун танлайдилар, қолганлар эса ўз фикрларини қўшимча қилишлари мумкин. Тренергуруҳларни тайёргарлик кўришлари учун шароит ва имкониятга қараб вақт беради.

3 - босқич.

Гуруҳлар ҳимояга тайёр бўлгач, тренер гуруҳларнинг бирига ҳимоя учун сўз беради (ҳимояга чиқиш ихтиёрий равишда бўлиши мумкин). Гуруҳ вакили гуруҳ номидан сўзга чиқиб уларга берилган мавзунини тайёрланган материаллар, далиллар асосида ҳимоя қилишга киришади. Гуруҳ вакили сўзини тугатгач, гуруҳнинг қолган аъзолари ўз фикрлари билан қўшимча фикрлар билдиришлари мумкин.

4 - босқич.

Машғулотнинг 3-босқичидаги каби бу босқичда ҳам тренер навбатдаги гуруҳ вакилига ҳимоя учун сўз беради. Иккинчи гуруҳ ҳам биринчи гуруҳ каби ўз мавзусини бўйича ҳимоя қилади. Ҳимоя тугагач, тренер машғулотнинг кейинги босқичига ўтади. Ҳар иккала гуруҳнинг ҳимояси вақтида тренер иложи борича уларга ҳалақит бермасликка, ўз фикр ва мулоҳазасини билдирмасликка, савол бермасликка, ҳаракат қилади, ҳеч қайси гуруҳ ён босмаган ҳолда мулоқотни ўтказишга қўйилган талаб, қоидаларни тўлиқ бажарилишига эришишга ҳаракат қилади. Бу босқичда, асосан, икки гуруҳ эркин, мустақил фаолият кўрсатишлари керак бўлади

5 - босқич.

Гуруҳлар бир-бирларига савол беришни бошлайдилар. Гуруҳлар томонидан бериладиган саволлар улар ҳимояси вақтида айтилган далиллар, мисоллар, фикрларни янада ойдинлаштириш мақсадида, шунингдек, ўзгуруҳларининг фикрларини янада таъкидлаб, исботлаб, қолганларини ҳам шу фикрга қўшилишларига даъват қилиш учун берилиши мумкин. Тингловчилар эркин ҳолда ўзларининг чиқишлари билан барчага таъсир кўрсатишга, ўз фикрларини маъқуллашга ҳаракат қиладилар. Тренер бундай ҳолатга шароит, имконият яратади, яъни у баҳс-мунозарани самимийлик билан бошқаради.

6 - босқич.

Тренер ҳар иккала томоннинг бир-бирларига саволлари, айтадиган фикрлари, маъқуллайдиган сўзлар тугагач, ҳар икки гуруҳ томонидан айтилган фикрларни умумлаштиради ва ўзининг бу масала ҳақидаги фикр ва мулоҳазасини баён этади ва гуруҳ тингловчиларитомондан тушган саволларга керакли жавобни беришга ҳаракат қилади.

Машғулот охирида тренер ҳар иккала гуруҳнинг машғулот жараёнида фаолиятларинитаҳлил этиб, уларга миннатдорчилик билдиради ва машғулотни якунлайди.

Ушбу тренингнинг давомийлиги шароитигақараб белгиланади.

3.7. АҚЛИЙ ҲУЖУМ МЕТОДИ

Ақлий ҳужум - ғояларни генерация (ишлаб чиқиш) қилиш методидир. «Ақлий ҳужум» методи бирор муаммони ечишда талабалар томонидан билдирилган эркин фикр ва мулоҳазаларни тўплаб, улар орқали маълум бир ечимга келинадиган энг самарали методдир. Ақлий ҳужум методининг ёзма ва оғзаки шакллари мавжуд. Оғзаки шаклида ўқитувчи томонидан берилган саволга талабаларнинг ҳар бири ўз фикрини оғзаки билдиради. Талабалар ўз жавобларини аниқ ва қисқа тарзда баён этадилар. Ёзма шаклида эса берилган саволга талабалар ўз жавобларини қоғоз карточкаларга қисқа ва барчага кўринарли тарзда ёзадилар. Жавоблар доскага (магнитлар ёрдамида) ёки «пинборд» доскасига (игналар ёрдамида) маҳкамланади. «Ақлий ҳужум» методининг ёзма шаклида жавобларни маълум белгилар бўйича гуруҳлаб чиқиш имконияти мавжуддир. Ушбу метод тўғри ва ижобий қўлланилганда шахсни эркин, ижодий ва ностандарт фикрлашга ўргатади.

Ақлий ҳужум методидан фойдаланилганда талабаларнинг барчасини жалб этиш имконияти бўлади, шу жумладан талабаларда мулоқот қилиш ва мунозара олиб бориш маданияти шаклланади. Талабалар ўз фикрини фақат оғзаки эмас, балки ёзма равишда баён этиш маҳорати, мантикий ва тизимли

фикр юритиш кўникмаси ривожланади. Билдирилган фикрлар баҳоланмаслиги талабаларда турли ғоялар шаклланишига олиб келади. Бу метод талабаларда ижодий тафаккурни ривожлантириш учун хизмат қилади.

Вазифаси. «Ақлий ҳужум» қийин вазиятлардан қутулиш чораларини топишга, муаммони кўриш чегарасини кенгайтиришга, фикрлаш бир хиллигини йўқотишга ва кенг доирада тафаккурлашга имкон беради. Энг асосийси, муаммони ечиш жараёнида курашиш муҳитидан ижодий ҳамкорлик кайфиятига ўтилади ва гуруҳ янада жипслашади.

Объекти. Қўлланиш мақсадига кўра бу метод универсал ҳисобланиб тадқиқотчиликда (янги муаммони ечишга имкон яратади), ўқитиш жараёнида (ўқув материалларини тезкор ўзлаштиришга қаратилади), ривожлантиришда (ўз-ўзини бир мунча самарали бошқариш асосида фаол фикрлашни шакллантиради) асқотади.

Қўлланиш усули. «Ақлий ҳужум» иштирокчилари олдида қўйилган муаммо бўйича ҳар қандай мулоҳаза ва таклифларни билдиришлари мумкин. Айтилган фикрлар ёзиб борилади ва уларнинг муаллифлари ўз фикрларини қайтадан хотирасида тиклаш имкониятига эга бўлди. Метод самараси фикрлар хилма-хиллиги билан тавсифланади ва ақлий ҳужум давомида улар танқид қилинмайди, қайтадан ифодаланмайди. Ақлий ҳужум тугагач, муҳимлик жиҳатига кўра энг яхши таклифлар генерацияланади ва муаммони ечиш учун зарурлари танланади.

«Ақлий ҳужум» методи ўқитувчи томонидан қўйилган мақсадга қараб амалга оширилади:

1. Талабаларнинг бошланғич билимларини аниқлаш мақсад қилиб қўйилганда, бу метод дарснинг мавзуга кириш қисмида амалга оширилади.
2. Мавзуни такрорлаш ёки бир мавзуни кейинги мавзу билан боғлаш мақсад қилиб қўйилганда - янги мавзуга ўтиш қисмида амалга оширилади.
3. Ўтилган мавзуни мустаҳкамлаш мақсад қилиб қўйилганда - мавзудан сўнг, дарснинг мустаҳкамлаш қисмида амалга оширилади.

«Ақлий ҳужум» методининг афзаллик томонлари:

- натижалар баҳоланмаслиги талабаларни турли фикр-ғояларнинг шаклланишига олиб келади;
- талабаларнинг барчаси иштирок этади;
- фикр-ғоялар визуаллаштирилиб борилади;
- талабаларнинг бошланғич билимларини текшириб кўриш имконияти мавжуд;

-талабаларда мавзуга қизиқиш уйғотиш мумкин.

«Ақлий ҳужум» методининг камчилик томонлари:

- ўқитувчи томонидан саволни тўғри қўя олмаслик;
- ўқитувчидан юқори даражада эшитиш қобилиятининг талаб этилиши.

«Ақлий ҳужум» методининг таркибий тузилмаси:

«Ақлий ҳужум» методининг босқичлари:

1. Талабаларга савол ташланади ва уларга шу савол бўйича ўз жавобларини (фикр, мулоҳаза) билдиришларини сўралади;
2. Талабалар савол бўйича ўз фикр-мулоҳазаларини билдиришади;
3. Талабаларнинг фикр-ғоялари (магнитофонга, видеотасмага, рангли қоғозларга ёки доскага) тўпланади;
4. Фикр-ғоялар маълум белгилар бўйича гуруҳланади;
5. Юқорида қўйилган саволга аниқ ва тўғри жавоб танлаб олинади.

«Ақлий ҳужум» методини қўллашдаги асосий қоидалар:

- а) билдирилган фикр-ғоялар муҳокама қилинмайди ва баҳоланмайди.
- б) билдирилган ҳар қандай фикр-ғоялар, улар ҳатто тўғри бўлмаса ҳам инобатга олинади.
- в) билдирилган фикр-ғояларни тўлдириш ва янада кенгайтириш мумкин.

ХУЛОСАЛАР

Олиб борилган кузатишлар, манбалар таҳлили ва тадқиқот ишлари натижаларига таяниб, қуйидаги умумий хулосаларга келинди:

1. Таълим жараёнига ўқитишнинг янги ноъанавий усулларни тадбиқ этиш кадрлар тайёрлашга йўналтирилган умумий жараён мазмунининг сифат жиҳатдан ўзгаришини таъминлайди.

2. Янги педагогик технология назарияси ғояларидан фойдаланиш асосида ташкил этилган таълим жараёни баркамол шахс ва малакали мутахассисни тарбиялаш борасидаги ижтимоий буюртманинг бажарилиш ҳолатининг сифат кўрсаткичига эга бўлишига олиб келади.

3. Баркамол шахс ва малакали мутахассисларнинг ижтимоий ишлаб чиқариш жараёнидаги фаолиятлари ҳамда уларнинг самараси ижтимоий тараққиётнинг тезлашувига олиб келади.

4. Дарс жараёнида ноанъанавий методлар қўлланилганда, талабаларнинг ахборотни эслаб қолиш кўрсаткичининг энг юқори даражаси 30 % ни ташкил этар экан. Ноанъанавий методлар қўлланилганда эса, талабаларнинг ахборотларни ўзлаштириш даражаси 65 % янада ортиб боради.

5. Гуруҳларга бўлиниб ишлаш, замонавий ижтимоий-иқтисодий шароитларда, долзарб педагогик, психологик ва ижтимоий мақсадларга эришишни таъминлайди.

6. Ўқитиш жараёнида талабаларга шахс сифатида қаралиши, турли педагогик технологиялар ҳамда замонавий методларни қўлланилиши уларни мустақил, эркин фикрлашга, изланишга, ҳар бир масалага ижодий ёндошиш, масъулиятни сезиш, илмий тадқиқот ишларини олиб бориш, таҳлил қилиш, илмий адабиётлардан унумли фойдаланишга, энг асосийси, ўқишга, фанга, педагогика ўзи танланган касбига бўлган қизиқишларини кучайтиради.

7. Замонавий ноъанавий усуллар, ёки ўқитишнинг самарасини оширишга ёрдам берувчи технологик тренинглар талабаларда мантиқий, ақлий, ижодий, танқидий, мустақил фикрлашни шакллантиришга, қобилиятларини ривожлантиришга, рақобат-бардош, етук мутахассис бўлишларига, ҳамда мутахассисларга керакли бўлган касбий фазилатларни тарбиялашга ёрдам беради.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Каримов И.А. Юксак малакали мутахассислар – тараққиёт омили. -Т.: Ўзбекистон, 1995. -326.
2. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз.-Тошкент.: “Ўзбекистон” 2017 йил
3. Мирзиёев Ш.М. Қонун устиворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш юрт тараққиёти ва халқ фаровонлиги гарови. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. 2016 йил 7-декабр. Тошкент.: “Ўзбекистон” 2017 йил 48 бет
4. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони Халқ сўзи, 8-февраль, 2017 й, 26.
5. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 13 декабрдаги ПҚ-3432-сонли “Қишлоқ хўжалигининг мавжуд имкониятларидан янада самарали фойдаланиш, соҳада иқтисодий ислохотларни янада чуқурлаштириш, илм-фан ютуқлари ва иновацион янгиликларни тизимли жорий этиш ва озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш бўйича кечиктириб бўлмайдиган чоратадбирлар тўғрисида”ги қарори.
6. Ўзбекистон Республикаси «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури». - Т.: Шарқ , 1997. -31 бет.
7. Ўзбекистон Республикаси таълим соҳасини ахборотлаштириш концепцияси. Ўзбекистон «Ўқитувчи» 2004 йил. 9 апрел.
8. «Компьютерлаштиришни янада ривожлантириш ва ахборот коммуникация технологияларини жорий этиш чора - тадбирлари

тўғрисида» Ўзбекистон Республикаси Президенти фармони. \\\n«Халқ сўзи».–Т.: 2002.(1.06.2002й.)

9. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Узлуксиз таълим тизими учун давлат таълим стандартларини ишлаб чиқиш ва татбиқ этиш тўғрисида»ги 1998 йил 5 январдаги 5 – сонли қарори.
10. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Ўзбекистон Республикасида ўрта махсус ва касб – ҳунар таълимини ташкил этиш тўғрисида» ги 1998 йил 13 майдаги 204 – сонли қарори.
11. Авлиякулов Н.Х. Замонавий ўқитиш технологиялари. –Т.: «Муаллиф», 2001, 66 б.
12. Азизхўжаева Н.Н. Педагогик технология ва педагогик маҳорат. - Т.: 2003, -174 б.
13. Азизходжаева Н.Н. “Педагогик технология ва педагогик маҳорат” Чўлпон: 2005й. 213 б.
14. Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. -М.: ИТПИМИО, 2005. –169 с.
15. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии.-М.: 2010 й. «Педагогика» 1989. –192 с.
16. Бегматов А.С. «Таълим шакллари: Мазмун, танлаш ва амалга ошириш». Т.: 2010. 43 б.
17. Голиш Л.В. «Активные методы обучения: содержание, выбор, реализация. Т.: ИРССПО, 2000.
18. «Замонавий касбий педагогика» соҳасида «Germaniya – O'zbekiston» техникавий ҳамкорлик жамияти томонидан ташкил этилган ўқитувчилар малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш бўйича семинар материаллари тўплами. – Берлин. 2000. -195 б.
19. Мунавваров А.Қ. Педагогика Т.: «Ўқитувчи». 2006 йил. –200 б.

20. Таълимда янги педагогик технологиялар: муаммолар, ечимлар: Илмий – Амалий конференция материаллари. – Т.: ЎзПФТИ, 1999, 4-5 май.
21. Толипов Ў. Қ. Олий педагогик таълим тизимида умуммеҳнат ва касбий кўникма ва малакаларни ривожлантиришнинг педагогик технологиялари.- Пед.фан.док.... дисс.-Т.:2014. 278 б.
22. Толипов Ў. Талабаларнинг умуммеҳнат ва касбий малакаларини ривожлантириш жараёнида таълим воситаларидан фойдаланиш технологияси. \ «Истеъдод» ж. №4. 2008 йил. 3-5 бетлар.
23. Толипов У. Технология педагогического эксперимента. \ Материалы международной научно-методической конференции. Том II. –Тараз. 1998. с. 16-19.
24. Толипов У.К. Педагогические технологии развития общетрудовых и профессиональных умений и навыков в системе высшего педагогического образования: Автореф. дисс. ... докт.пед.наук. –Т.: 2004. -51 с.
25. Толипов Ў.К., М. Усмонбоева. Педагогик технологияларнинг назарий ва амалий асослари – Т.: “Фан ва технология”, 2006.
26. Тўрақулов Х. Илмий ижод методологияси. –Т.: 2006. 252 бет.
27. Саидахмедов Н. Янги педагогик технологиялар.–Т.: «Молия», 2003. – 168 б.
28. Саидахмедов Н. Ўқитишнинг педагогик тизимдаги фаолияти \ Халқ таълими, 2003, №6-7. 9-12 б.
29. Кларин М.В. Инновационные модели учебного процессов современной зарубежной педагогики. Дисс... докт. пед. наук.– М., 2014. -346 с.
30. Ишмухаммедов Р.Ж. Тарбияда инновацион технологиялар – Тошкент: «Фан», 2010.

31. Ишмухамедов Р.Ж. Инновацион технологиялар ёрдамида таълим самарадорлигини ошириш йўллари /Ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасалари ўқитувчиларининг малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш факультети тингловчилари, академик лицей ва касб-хунар коллежлари ўқитувчилари учун услубий тавсиялар. – Т.: ТДПУ, 2004 йил
32. Йўлдошев Ж.Ғ., Усмонов С.А. Педагогик технология асослари.-Т.: «Ўқитувчи», 2004. -102 б.
33. Йўлдошев Ж.Ф. Янги педагогик технология йўналишлари, муаммолари ва ечимлари \\\ Халқ таълими, 2009, №4.-4-11б.
34. Лернер И.Я. Вниманиетехнологии обучения. \\\ Сов.педагогика, 1990. №3. -139 с.
35. Сергеева Т. Новые информационные технологии и содержание обучения \\\ Информатика и образование. - 1991, -№ 1, - С. 3-10.
36. Филатов О.К. Основные направления информатизации современных технологий обучения. Информатика и образование.- 1999.-№2.-С.1-6.
37. Yadarova M.A New Technologies in Education: Victorual Reality, Multi-Media and Open and Distance Education 11 Procudings of Word Congress of Enginuniny Educators and Industry Leaders, UNESCO, Paros, 1996, Final Report, P. 34.36
38. Хошимова М.К. Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат. (Маърузалар матни). Т.:ТДИУ.- 2012.- 50 бет.
39. Хўжаев Н,Хасанбоев Ж,Мамажонов И, Мусахонова Г.Янги педагогик технологиялар.Ўқув қўлланма.Т,ТДИУ.-2007.71-74

ИНТЕРНЕТ САЙТЛАРИ

1. www.gov.uz. – Ўзбекистон Республикаси ҳукумат портали
2. www.lex.uz. – Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари
3. Новые технологии на службе человеческому развитию. ПРООН, Нью Йорк-Окс-форд, 2001. www.undp.org/hidro.
4. Окружающая среда Центральной Азии 2000, ЮНЕП/ГРИД-Арендал, www.grida.no/aral.
5. www.ziynet.uz.
6. www.edu.uz.